

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Eripedagoogika ja logopeedia õppekava

Helena Veike
TARTU LINNA LASTEAEDADE ÕPETAJATE TOIMETULEK LAPSE AGRESSIIVSE
KÄITUMISEGA
Magistritöö

Juhendaja: Tõnu Jürjen, MA

Tartu 2018

Kokkuvõte

Tartu linna lasteaedade õpetajate toimetulek lapse agressiivse käitumisega

Antud magistritöö eesmärgiks oli Tartu linna lasteaedade näitel uurida laste agressiivset käitumist, kuidas õpetajad sellega toime tulevad ning milliseid ennetus- ja sekkumisviise kasutavad. Uurimiseks kasutati küsimustikku, millele vastas 81 õpetajat, neist 63 olid 2016/2017 õppeaastal mõne oma rühma lapse juures agressiivset käitumist tähele pannud. Tulemustest selgus, et rühmakeskkonnas väljendub laste agressiivne käitumine enamasti füüsilise agressiivsusega kaaslaste suhtes. Õpetajate endi hinnangul kasutavad nad laste agressiivse käitumise ennetamiseks kõige rohkem koostööd rühmapersonaliga ning sotsiaalsete- ja enesekohaste oskuste õpetamist. Lapse agressiivse käitumise korral sekkumiseks kasutavad õpetajad peamiselt lapse rahustamist, varem õpetatud rahunemismeetodi kasutamisele suunamist, keelamist või teistest lastest eraldamist. Suurem osa vastanud õpetajatest leidis, et tuleb lapse agressiivse käitumisega toime. Üle poolte vastanud õpetajatest leidis, et ei ole lapse agressiivse käitumisega toimetulekuks piisavalt ettevalmistust saanud. Õpetajad väljendasid vajadust praktiliste töötubade ning koolituste järele.

Märksõnad: lapsed, agressiivne käitumine, õpetaja toimetulek, ennetamine, sekkumisviisid

Abstract

Managing children's aggressive behavior by Tartu kindergarten teachers

The purpose of this Master's thesis was to study the aggressive behavior of children in the kindergartens in the city of Tartu, how kindergarten teachers manage it and which methods of prevention and intervention they use. A questionnaire was used for the study and out of the 81 teachers who participated, 63 had noticed aggressive behavior in their kindergarten group during 2016/2017. The results showed that in the kindergarten environment children's aggressive behavior is mostly expressed in physical aggression towards other children. According to the teachers own estimates they mostly use cooperation with colleagues within their kindergarten group and teaching of social and self-sufficient skills for prevention. In the event of aggressive behavior by the child, the teachers mainly try calming the child, directing to use a previously taught method of relaxation, prohibiting or separating the aggressively behaving child from other children. The majority of responding teachers said that they are able to manage the child's aggressive behavior. More than half of the respondents said they had not been adequately prepared to cope with the aggressive behavior of the child. Teachers expressed a need for practical workshops and training.

Keywords: children, aggressive behavior, kindergarten teachers, prevention methods, intervention methods

Sisukord

Sissejuhatus	5
Laste ja noorte agressiivsus Eestis.....	5
Agressiivse käitumisega seotud mõisted	6
Teooriad agressiivse käitumise kujunemise kohta.....	8
Kaasasündinud agressiivsus.	8
Õpitud agressiivsus.	9
Riskitegurid	10
Lapse agressiivsuse väljendumine koolieelses eas	11
Vägivalla ennetamine ja sekkumine Eesti koolides ja lasteaedades.....	14
Ennetamine.	14
Eduka ennetuse eeltingimused.	15
Pikaajalised meetodid.	16
Sekkumine lapse agressiivse käitumise korral.	20
Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused.....	22
Uurimuse meetoodika ja korraldus	23
Valim.....	23
Andmekogumine	24
Andmeanalüüs	25
Tulemused.....	25
Eelkooliealiste laste agressiivne käitumine.	25
Lapse agressiivse käitumise võimalikud põhjused õpetajate hinnangul.	28
Ennetamine ja sekkumine.	30
Õpetajate hinnang oma toimetulekule lapse agressiivse käitumisega rühmas.....	34
Arutelu.....	39
Tänuõnad	43
Autorsuse kinnitus.....	44
Lisa 1. Küsimustik.....	1

Sissejuhatus

Laste ja noorte agressiivsus Eestis

Üheks probleemiks meie ühiskonnas on laste ja noorte agressiivsus. Koolikiusamiseindeksi järgi (Haridus- ja Teadusministeerium, 2017) on Eesti riikide järjestuses koos Šveitsiga 12.–13. kohal (esikohal on kõige rohkem kiusamist kogenud õpilastega riigid), kuid suur osa koolides toimuvast vägivallast ei jõuagi statistikasse, kuna enamasti pole tegemist vägivallakuritegude, vaid kiusamisega.

2014. aastal 7.-9. klasside õpilaste seas läbi viidud Laste hälbiva käitumise uuringu (Markina & Žarkovski, 2014) tulemustest selgus, et 16% 7.–9. klassi lastest on sattunud küberkiusamise ja 22% koolikiusamise ohvriks ning 17% on ise teisi kiusanud (Haugas, 2008).

Alaealiste poolt toime pandud väärtegudest registreeriti 2016. aastal 7332 väärtegu ja tehti kindlaks 1016 kuritegu (Ahven et al., 2016), 2017. aastal 6405 väärtegu ja 1022 kuritegu (Ahven et al., 2017). 2014. aastal toimus Eestis esimene koolitulistamine, mille tagajärjel hukkus õpetaja (Niitra & Raba, 2014).

Tremblay (2006) märgib, et lapsena esinenud agressiivne käitumine ja agressiivsusega seotud probleemid kanduvad edasi täiskasvanuikka, kui nendega õigel ajal ei tegeleta. Enamik nooruki- ja täiskasvanueas vägivalda kasutavaid inimesi on tõenäoliselt seda teinud juba lapsena.

Ka longituud-uuringud on näidanud, et agressiivne käitumine varases lapsepõlves võib viia aina vägivaldsemate tegudeni (Jara, Casas, & Ortega-Ruiz, 2017). Mida varem vägivaldsusele kalduvat käitumist märgata, seda kergem on sellega ka tegeleda ning õpetada lapsele alternatiivseid, sobilikumaid viise konfliktide ja pingetega toimetulekuks. Lihtsam on õpetada ja mõjutada käitumismudeleid juba lapseas, kui vanemas eas ümber õppida (Cacciatore, 2015).

Lapse sotsiaalne areng sõltub otseselt tema lähedastest inimestest. Lisaks perekeskkonnale veedab eelkooliealine laps väga suure osa oma ajast lasteaias, seega on lasteaial lapse arengus, ka agressiivsuse käsitlemises, väga suur roll (Keltikangas-Järvinen, 1992). Just koolieelses eas on lapse heade kommete, kannatlikkuse, teistega arvestamise ja sotsiaalse suhtlemise õppimise aeg. Arenevad enesekontroll ja enesehinnang. Lasteaed peaks kujundama keskkonna, et laps saaks kasvada sotsiaalselt tundlikuks, tasakaalukaks inimeseks (Meister, 1994).

Koolieelse lasteasutuse seaduse 3. paragrahvis on lasteasutuse põhiülesandena välja toodud: „lapse ealisi, soolisi, individuaalseid vajadusi ja iseärasusi arvestades:

- 1) luua võimalused ja tingimused tervikliku isiksuse kujunemiseks, kes on sotsiaalselt tundlik, vaimset erk, ennastusaldav, kaasinimesi arvestav ja keskkonda väärtustav;
- 2) hoida ja tugevdada lapse tervist ning soodustada tema emotsionaalset, kõlbelist, sotsiaalset, vaimset ja kehalist arengut.“ (Koolieelse lasteasutuse seadus 1999).

Kõige sagedasemaks käitumisprobleemiks lasteaia keskkonnas on lasteaiaõpetajad märkinud laste agressiivset käitumist, mille esinemisel lasteaiaõpetajad ka kõige rohkem abi otsivad (Parijõgi, 2014; Niilus & Lokko, 2017). Autorile teadaolevalt ei ole Eestis koolieelikute agressiivse käitumise sageduse ning tõsiduse kohta uuringuid läbi viidud.

Agressiivse käitumisega seotud mõisted

Ehkki sõnu „agressiivsus“ ja „vägivaldsus“ kasutatakse tihti sünonüümidena, on erinevad autorid neid mõisteid siiski erinevalt selgitanud. Üksteisest tuleks eristada ka agressiivsust, agressiooni ja agressiivset käitumist.

World Report on Violence and Health (World Report on..., 2002) on vägivalda defineerinud järgnevalt: „Iseenda, teise inimese, grupi või kogukonna suhtes kasutatav tahtlik füüsilise jõu või võimu kasutamine või sellega ähvardamine, mis võib põhjustada vigastusi, surma, psühholoogilist kahju, arenguhäireid või millegi kaotust.“

Eristatud on ekspressiivset vägivalda, mis tuleneb puudulikest probleemilahendusoskustest ja on ajendatud ärevusest ja frustratsioonist, ning instrumentaalset vägivalda, mis on ajendatud kontrolli- ja võimuvajadusest (Vägivalla liigid...).

Eristatakse ka proaktiivset, ehk ettekavatsetud, ja reaktiivset, ehk spontaanset vägivalda (Jara, Casas & Ortega-Ruiz, 2017). Reaktiivne on eelkõige kaitsereaktsioon realselt tajutud või ettekujutatud olukorrale. Sel juhul ei suuda inimene kontrollida oma tundeid, ärritub kergesti ning võib tõlgendada kõiki enda suhtes tehtud kommentaare solvangutena. Proaktiivne ei vaja provokatsiooni ega vihatunnet, näiteks teiste ähvardamine ise domineerimiseks. Proaktiivselt käituvat isikut on kirjeldatud ka külmaverelise ning kaalutlevana (Cacciatore, 2015).

2006. aastal avaldatud uuring (Brendgen et al., 2006) püüdis leida, mis soodustab kaksikute puhul proaktiivse või reaktiivse agressiiivsuse kujunemist. Tuli välja, et nii geneetiline eelsoodumus kui keskkondlikud mõjutused on väga olulised faktorid. Kuid see, kas laps kasutab agressiivset

käitumist proaktiivsetel või reaktiivsetel eesmärkidel, on kindlatest pärilikest isiksusejoontest vaid vähesel määral sõltuv ja eelkõige mõjutatud just lapse sotsiaalsetest kogemustest.

Vägivald on ka nii füüsiline kui vaimne kiusamine. Kiusamist on defineeritud kui „ühe või mitme inimese negatiivne ja sageli agressiivne või manipuleeriv tegu või teatud aja jooksul korduvad teod teise inimese või inimeste suhtes.“ (Sullivan, Cleary & Sullivan, 2004, lk 5). Kiusamine on enamasti varjatud tegevus ja selle aluseks on jõudude ebavõrdsus. Hirmust häbisse jääda või veelgi enam kiusatud saada, võib ka ohver ise kiusamist varjata (Cacciatore, 2015).

Agressiivsus võib tähendada pealetükkivust ja valmisolekut ka ilma kedagi kahjustamata. See võib esineda nii tahtmatult (impulsiivselt, reaktsioonina mingile olukorrale) kui ka tahteliselt (ettekavatsetult) ning selle väljendusviisid võivad olla üsna erinevad (Penthin, 2001).

Agressiivsuse arengut on nähtud kui olulist osa isiksuse arengust. See on inimese võime reageerida ümbritsevale keskkonnale ja ennast kaitsta. Agressiivsust on võimalik väljendada ilma vägivallata, pannes see näiteks füüsilisse töösse või treeningusse (Cacciatore, 2015).

Juul (2013) ja Keltikangas-Järvinen (1992) on samuti leidnud, et agressiivsus pole vaid viha välja elamine, vaid see on vajalik eesmärkide püstitamiseks ja nende elluviimiseks. Agressiivsus on vahend millegi saavutamiseks ning selle kujunemise eelduseks on seesmine valmisolek ning ärritajad, millele agressiivselt reageerida. Agressiivsus võib väljenduda agressiivse käitumisena, kui inimese sotsiaalsusega seotud eesmärkide (nt võime suhteid hoida, teistega arvestada, kokkulepitud reeglite kohaselt käituda) saavutamine on takistatud (Keltikangas-Järvinen, 1992). On välja toodud kahte liiki agressiivsust: destruktiivne ja konstruktiivne. Destruktiivse agressiivsuse korral elatakse oma pahameel välja vägivaldselt teiste inimeste või esemete peale. Konstruktiivne agressiivsus peaks sisaldama ettepanekuid ja pakkuma lahendusi, see väljendub ka näiteks selles, kui lapsevanem seab oma lapse jaoks piire (Juul, 2013).

Sotsiaalpsühholoogias on agressiooni defineeritud kui teisele inimesele suunatud tahtlikku käitumisviisi, mille eesmärgiks on tekitada talle kahju (Anderson & Bushman, 2002).

Eristatakse kaudset, suhetega seotud (*relational*) ning sotsiaalset agressiooni. Kaudne agressioon on enamasti verbaalne (tagarääkimine, kuulujuttude levitamine, eiramine) kuid võib olla ka füüsiline (asjade lõhkumine, varastamine). Suhetega seotud agressiooni alla liigitub igasugune tegevus, mis teeb kahju kellegi suhetele või (gruppi) kuuluvustundele. Sotsiaalse agressiooni eesmärk on kahjustada enesehinnangut ja/või sotsiaalset staatust (Coyne, Archer & Eslea, 2006).

Agressiivne käitumine võib olla agressiivsuse väljendus, mida määratletakse kui mis tahes tegu, millega põhjustatakse kahju, valu või vigastusi. Agressiivne käitumine sisaldab füüsilist, verbaalset, psühholoogilist või muud kahju tekitamise vahendit (Liu, Lewis & Evans, 2013).

Krips on selgitanud agressiivset käitumist kui käitumist, mille „puhul rikub inimene teise õigusi, sunnib teist selleks õigust omamata, tõstab teise peale häält, kurjustab, sõimab jms ja/või on vägivaldne“ (Krips, Siivelt & Rajasalu, 2012, lk 97).

Eesmärgist olenevalt on agressiivset käitumist jagatud tahtmatuks agressiivsuseks, kaitseagressiivsuseks, konformseks agressiivsuseks (käsust, kuulekusest tulenev) ja kuritahtlikuks agressiivsuseks. Kuritahtlik agressiivsus võib omakorda olla spontaanne või etteavatsetud (Fromm 1973, viidatud Krips jt., 2012 j).

Agressiivne käitumine, nagu igasugune käitumine, on õpitav. Kui 1-3 aastaste laste puhul on füüsiline agressiivsus tavapärane viis oma tahtmise saavutamiseks, siis mida vanemaks laps saab, seda enam peaks ta õppima alternatiivseid viise, kuidas oma eesmärke saavutada (Bushman & Huesmann, 2010).

Teooriad agressiivse käitumise kujunemise kohta

Selle kohta, kas inimese agressiivsus tuleneb tema enda individuaalsetest omadustest või keskkonnast, ning mis on üldse agressiivsuse tekkepõhjused, on välja pakutud erinevaid teooriaid. Peamiselt jagunevad teooriad kahte kategooriasse: need, mis leiavad, et agressiivsus on kaasasündinud, ning need, mis on arvamusel, et agressiivsus on õpitud.

Kaasasündinud agressiivsus.

Freud oli arvamusel, et agressiivsus on juba iga inimese sees ja kirjeldas inimeses kahte edasiviivat jõudu: *libiido* ehk naudingute eest hoolitsev jõud ja *thanatos* ehk purustav surmainstinkt, millega ta põhjendas inimeste agressiivset käitumist (Hayes, 2002). Sünnipärast agressiivsust pooldasid ka Jacobs, Brunton ja Melville, kes leidsid 1965. aastal kromosoomianomaalia uuringu (Knox et al., 1969) käigus, et vanglas oli suurem protsent XYY kromosoomikomplektiga inimesi kui üldpopulatsioonis, seega järeldasid nad, et XYY komplektiga inimesed on sündinud kurjategijad. See uuring ei ole hilisematel uuringutel tõendavat kinnitust leidnud.

Nii instinkti- kui hingeelu-teooria selgitavad agressiivsust kui kaasasündinud vajadust enesealalhoiuks ja enesekaitseks. Erinevus nende vahel on see, et kui instinktiteooria puhul on

agressiivsus kaitseks just väliste rünnakute vastu, siis hingeelu-teoorias kaitseb agressiivsus meid eelkõige ebameeldivate tunnete ja sisemise pinge eest. Rasked tunded asendatakse talutavamatega. Näiteks kurbuse asemel tuntakse viha või hirm vägivallatseja ees asendatakse vihaga nõrgema ja alandlikuma- ohvri- vastu (Penthin, 2001). Kaasasündinud agressiivsuse teooriat toetab neuroloog ja lastepsühhiaater Daniel Siegel, kes on põhjendanud agressiivsust aju ülemise ja alumise tee teooriaga. Suurema osa ajast kasutab inimene oma aju ülemise tee funktsioone, mille hulgas on näiteks empaatia, loogika, moraal ja enesekontroll. Kui aju läheb aga alumise tee („võitle või põgene“) režiimile, siis ei ole inimene enam suuteline oma käitumist kontrollima, sest sel ajal aju ülemise tee funktsioonid ei toimi ning kontrolli võtabki üle raevu- või vihahoog (Cacciatore, 2015).

Agressiivsust on selgitatud ka frustratsiooni-agressiooniteooriaga, mis puhul aja jooksul kogunenud pinged ja frustratsioon elatakse välja agressiivselt. Näiteks elab laps oma abitust väljajonniga (Penthin, 2001). Antud teooria puhul tähendab agressiivse käitumise esinemine alati frustratsiooni olemasolu ja eeldatakse, et frustratsioon viib alati mingit sorti agressioonini (Bushman & Huesmann, 2010).

Õpitud agressiivsus.

Bandura (1963) aga väitis, et agressiivne käitumine ei ole kaasasündinud, vaid õpitud kas lapsepõlves või noorena kogemuste põhjal. Stanfordini ülikooli lasteaias viis ta läbi eksperimendi Bobo nukuga, kus kolmes kontrollgrupis näidati lastele kedagi nukuga agressiivselt käitumas. Üks grupp nägi seda reaalselt, teine grupp filmi vahendusel ja kolmas grupp animatsiooni kujul. Järgmisena viidi lapsed 20 minutiks mänguruumi, kus oli erinevaid mänguasju, sealhulgas ka reaalselt, filmis või animatsioonis nähtud nukku. Lapsed jäljendasid nähtud käitumist, ning kõige enam jäljendasid nad vägivaldset käitumist, mida nägid filmi vahendusel (Bandura et al., 1963).

Laps järgib malliõppimise teoorias eeskujuga, näiteks lapsevanemat, ning võtab koos vägivaldse käitumismustriga üle ka sellise käitumise juurde kuuluvad suhtumised ja hoiakud. Tal võib kujuneda arusaam, et vägivald suhetes ongi normaalne ning aktsepteeritav viis probleemide lahendamiseks. Laps võib samastada end kas vägivallatsejaga, hakates samuti agressiivselt käituma, või ohvriga, normaliseerides väärkohtlemist, õigustades vägivallatsejat ning eeldades vägivaldset käitumist ka hilisemas elus oma suhetes (Bancroft & Silverman, 2007).

Riskitegurid

Agressiivse käitumise kujunemist võivad soodustada ka erinevad riskitegurid.

Kaasasündinud tegurid:

- Bioloogilised: näiteks geneetilised tegurid, kromosoomianomaaliad, loote haigus või kahjustus, sünnitrauma või enneaegsus, aju või närvisüsteemi kahjustus. On leitud seoseid lapse vaimse võimekuse ja käitumishäirete vahel (Liu et al., 2013; Moilanen, 2006; Penthin, 2001).
- Isiksus, temperament: mõjutab see, kuidas lapse temperament eakaaslaste või täiskasvanute temperamendiga sobib (Moilanen, 2006). Temperamendist sõltub ka see, kuidas laps suhtub õppimisse ja uute teadmiste ning oskuste omandamisse ning see võib õpiedu soodustada või takistada (Keltikangas- Järvinen, 2009).

Keskkonnategurid:

- Perega seotud tegurid: Näiteks emotsionaalse läheduse puudumine, vanemate psüühilised probleemid, sõltuvusainete kuritarvitamine, raske majanduslik olukord (Penthin, 2001), perevägivalda (füüsiline, seksuaalne, verbaalne) kogemine või selle pealtnägmine. (Bancroft & Silverman, 2007). 2017. aastal registreeritud perevägivaldajuhtumitest (registreeriti hinnanguliselt 2632 perevägivaldakuritegu) oli politsei hinnangul vähemalt kolmandikul juhtudel perevägivalda pealtnägijaks või kannatanuks laps (Ahven et al., 2017).
- Koolieelse lasteasutusega seotud tegurid: näiteks turvaliste suhete puudumine, õpetaja teadmised ja oskused, sildistamine (õpetajatel/kaaslastel on lapse suhtes juba kindlaks kujunenud arvamus ja ootused), tingimused rühmas (näiteks liiga palju lapsi rühmas, liiga ere valgus, liiga palju või vähe tegevusi (Valvas 2007). Kui rühmas on palju lapsi, ei ole õpetajatel võimalik pidevalt kõiki lapsi jälgida ning võib tekkida olukordi, kus laps kasutab vägivalda millegi saavutamiseks ja kui see tulemusi annab, siis see iseenesest juba kinnitab antud käitumist. Lapsed võtavad ka üksteise käitumise, eelkõige just ebasobiva käitumisviisi, väga kiiresti üle (Keltikangas- Järvinen, 2013).
- Ühiskond laiemalt: näiteks üldine vägivaldase ühiskonnas ning meedia mõju (Krips et al., 2012): vägivaldsed filmid, mängud. Erinevate uuringute tulemused on kinnitanud seost vägivaldsete videomängude ja agressiivse käitumise vahel (Anderson & Bushman, 2001; Gentile et al., 2014; Schick & Manfred, 2016) ning et vägivaldsete filmide ning

videomängude vähendamisel väheneb ka agressiivne käitumine (Robinson et al., 2001). Kui laps järjekindlalt kogeb seda, mis tegelikult tekitab hirmu ja ebameeldivust, siis tundlikkus selle suhtes väheneb ja laps harjub vägivalda nägema (Keltikangas- Järvinen, 1992).

Suur osa neist teguritest on sellised, mida ei saa muuta või need on raskesti muudetavad: näiteks pärilikkus, tervislik seisund, perekonna majanduslik olukord, pere toimivus ning väärtused. Last mõjutavad aga ka tegurid, mida on võimalik muuta. Need jagunevad seestmisteks: näiteks soov õppida, õpistrateegiad ja õpistiil, sotsiaalne ning emotsionaalne toimetulek; ja välisteks: õppekava ja juhendamise kvaliteet, õpetaja pedagoogilised ja sisulised teadmised ning õpikeskkond (Rogers, 2008).

Lapse agressiivsuse väljendumine koolieelses eas

Lapse agressiivsuse arengus on välja toodud 3 dimensiooni: mõistus, tunded ja füsioloogia; milles toimub areng paralleelselt. Mõistuse dimensiooni algusastmetel ei erista väike laps veel õiget valest ning ei oska konflikte verbaalselt lahendada, aga mida vanemaks ta saab, seda rohkem õpib ta läbi rääkima, arutlema ja aru saama keeldudest ja piirangutest. Tunnete dimensiooni algul ei kontrolli lapsed oma tundeid ning ei oska neid ka teeselda või varjata. Laps ei tule iseseisvalt oma tugevate tunnetega toime ning kuni ta enesekontrolli veel õpib, vajab ta selleks täiskasvanu abi. Füsioloogia dimensioonis püüab laps esialgu konflikte lahendada füüsiliselt, reageerides vägivaldselt: näiteks karjudes, hammustades, lüües; ja vanemaks saades peab õppima oma reaktsioone ohjeldama (Cacciatore, 2015). Seega laps õpib kasvades ja arenedes järk-järgult, kuidas ennast paremini kontrollida, erinevaid konflikte lahendada ning oma pahameelt sobival viisil väljendada.

2-3 aastase lapse oskused arenevad kiiresti ja ta peab toime tulema juba piirangute, keeldude ning pettumustega (Moilanen, 2006). Selles vanuses on näiteks hammustamine normaalne arengu osa ning ka oma frustratsiooni väljendab laps selles eas löömise ja hammustamisega, kuna ta ei oska veel olukordi teisiti lahendada ja toimib instinktiivselt. Kui selle väljendamist ei suunata, siis võibki sellisest reageerimisest saada püsiv käitumisviis (Cacciatore, 2015; Juul, 2013). Laps õpib sel perioodil peamiselt täiskasvanuid ja eakaaslast jälgides ja neid matkides ning vajab täiskasvanupoolset suunamist (Saarits, 2008).

3-5 aastasel on lapse kõne arenenud juba nii palju, et laps hakkab mõistma, et olukordi on võimalik mõjutada ja suunata ka sõnalise eneseväljenduse abil. Laps suudab veidi paremini oma tundeid kontrollida ja nendega toime tulla. Kujutlusvõime aitab lapsel tunnete põhjuste ning sündmuste tagajärgede üle mõtiskleda ja mõelda ka võimalike lahendusviiside peale. Laps vajab palju tähelepanu ja tunnustust ning võib otsida ka negatiivset tähelepanu. Sõnavara areng selles eas annab võimaluse õpetada lapsele tema emotsioone ära tundma, neile nimetusi andma ning neid sõnaliselt väljendama ja põhjuseid selgitama (Cacciatore, 2015). Laps omandab kogemuste ja eeskujude toel üha rohkem käitumisreegleid ja –norme ning püüab määratleda, kes käitub õigesti ning kes valesti. Samas vajab ta ka siin täiskasvanupoolset suunamist ja abi tugevate emotsioonidega toimetulekul (Saarits, 2008).

5-6 aastastele lastele on väga olulised märksõnad võrdsus ja sõprus. Eakaaslaste tunnustus muutub olulisemaks. Laps võtab sõpru eeskujuks ning ka tekkinud tülide lahendamisel võib ta eeskujuks võtta sõbra käitumise. Laps õpib järjest enam teistega arvestama, aga sealjuures ka iseseisvust (Cacciatore, 2015). Lapsel arenevad kiiresti kõne ja mõtlemisvõime. Ta tegutseb aina rohkem ning on osavam, sellest tulenevalt on selles perioodis kiire ka enesehinnangu, õiglustunde ja südametunnistuse areng. Laps võtab üle oma vanemate väärtushinnangud ja käitumismallid, ka probleemide ja konfliktidega toimetuleku meetodid. Kuigi jonniga on lastel eelkõige 3-aastaselt, siis vihahooe, millega laps end kehtestada üritab, esineb ka selles perioodis (Penthin, 2001).

6-7 aastastel lastel areneb järjest enam arusaamine õigest ja valest. Tekkib tugevam süü- ja häbitunne ning empaatiavõime. Nad katsetavad piire ja õpivad oma tegude eest vastutama. Olulised on eakaaslased ja gruppi kuulumine ning grupis toimivate reeglite ja hierarhia järgimise õppimine. Selles eas seisab lapsel ees ka kiusamisega toimetuleku ja sellesse sekkumise õppimine (Cacciatore, 2015). Laps on kooliküps, kui tal on valmisolek õppimiseks ja koolieluga kohanemiseks, ta mõistab, et tema reaktsioon võib teises inimeses esile kutsuda vastureaktsiooni ja oskab sellega arvestada (Winterhoff, 2010).

Nagu täiskasvanud, tunnevad ka lapsed tugevaid tundeid. Tihtipeale jagatakse tunded kahte kategooriasse: head ja halvad tunded. Halbade tunnete alla liigitatakse näiteks kurbus, viha ja häbi ning nende tunnete omamine ja väljendamine näitaks justkui ebaküpsust. On levinud suhtumine, et hea enesekontrolliga inimene peaks suutma neist tunnetest või vähemalt nende väljendamisest hoiduda. Näiteks väärkohtlevas kodus surutakse tihtipeale alla nii täiskasvanute kui laste tunded. Sel juhul ei õpigi laps oma tundeid ära tundma ja loomulikul viisil väljendama.

Võib ka juhtuda, et kui täiskasvanu oma tunded alla surub, siis võtab laps need üle ja elab väljaspool kodu välja (Mellody, 2007).

Lapse viha või kurbuse väljendamist ei tohiks maha suruda, aga ei tohiks lasta tal ka tema emotsioonide puhangus kellelegi teisele haiget teha. On tavapärane, et laps reageerib keeldudele ja piirangutele, ning väljendab oma ärritust jonniga. Jonnimine annab märku iseseisvumisest ja lapse „mina“ väljakujunemisest. Lapse jonnile agressiivselt reageerimine tekitab lapses hirmu või annab lapsele agressiivselt käitumiseks veelgi enam julgustust. Lapse jonnile ei tohiks ka järele anda, sellest laps õpib, et jonniga ja vihaselt reageerides saabki ta oma tahtmise. Samuti ei ole hea variant jonnile eiramine, kuna laps võib ignoreerimisele reageerida veel vihasemalt või tõmbuda lõpuks endasse, suunates oma viha endale. Laps peaks vanemate reaktsioonist tundma, et vanemad mõistavad ta pahameelt, ei tagane oma otsusest, kuid lapsel on turvaline võimalus oma tundeid välja näidata (Penthin, 2001).

Siinkohal on oluline eristada viha ja vägivaldset käitumist. Viha saab väljendada ka mitte vägivaldsel moel (Reebye, 2005). Oma tugevate tunnete väljendamiseks ja nendega toimetuleku õppimiseks vajab laps turvalist keskkonda. Kui laps ei tunne end turvaliselt, võib ta hakatama tundeid eitama ja varjama ning neid väljaspool kodu (näiteks lasteaias või koolis) väljendama. Kui laps oma tugevate tunnetega toime ei tule, siis on täiskasvanu ülesandeks teda selles suunata, õpetada ning turvatunnet pakkuda. Eesmärgiks on see, et järkjärgult õpib laps ennast paremini kontrollima ja ise oma tugevaid tundeid juhtima ning piire tunnetama (Cacciatore, 2015).

Piiride paremaks tunnetamiseks tasub keelde ja piiranguid lapsele selgitada, nii kujunevad tal ka põhjus-tagajärg seosed paremini. Lapsele peab õpetama, et ka negatiivseid tundeid välja elades ei tohi olla teiste vastu vägivaldne. Vägivaldset käitumist ei tohi ignoreerida, vaid tuleb kohe märku anda, et see ei ole aktsepteeritav (Penthin, 2001).

Ehkki on oluline toetada lapse tahtejõu arengut ja oskust enda eest seista, ei tohiks seda segi ajada jonnimise või käitumisreeglite puudumisega (Winterhoff, 2010).

Lisaks vähestele enesekontrollioskustele, on Juul (2013) laste peamise agressiivsuse väljendumise põhjusena välja toonud ka eeskujuks olevate täiskasvanute käitumise või lapse enda väärtusetuna tundmise. Sel juhul on vaja lapse agressiivse käitumise põhjuste mõistmiseks esmalt vaja aru saada, kust või kellelt saab ta sõnumit, et ta pole väärtuslik.

On võimalik, et laps tunneb end millegi suhtes abituna ning elab oma frustratsiooni olukorra suhtes agressiivselt välja. Kui ta varasemates olukordades on õppinud eeskuju või oma kogemuse järgi vägivallaga reageerima, siis sellist käitumist ta ka kasutab. Lapse vägivaldne käitumine võib väljenduda asjade viskamise või löhkumise; kaaslaste löömise, lükkamise, sikutamise, hammustamise näol. Vägivalla alla käib igasugune tahtlik haiget tegemine, kiusamine ja ka verbaalne vägivald: solvamine, sõimamine, ähvardamine. Samuti endale suunatud agressiivsus: enda näpistamine, löömine või juuste sikutamine (Rogers, 2008).

Vägivalla ennetamine ja sekkumine Eesti koolides ja lasteaedades

Ennetamine.

Eestis on välja töötatud Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020, mille eesmärgiks on vähendada vägivalla esinemist Eestis. Selle alaeesmärkide hulgas on näiteks paranenud oskused vägivallast hoiduda, seda ära tunda ja sekkuda; samuti paremini arendatud süsteem vägivallaohvrite abistamiseks (Vägivalla ennetamine..., 2015).

Koolide ja lasteaedade tasandil püütakse vägivalda samuti vähendada ja ennetada. Mitmed koolid ja lasteaiad on liitunud KiVa programmiga, mis sisaldab tegevusi nii kiusamise ennetamiseks kui märgatud juhtumite lahendamiseks. Samuti on mitmel pool kasutusel VEPA Käitumisoskuste mäng (VEPA Käitumisoskuste...), millega pööratakse tähelepanu klassis positiivse õhkkonna loomisele ja hoidmisele; ning Koolirahu programm, mille eesmärgiks on õpilaste ja õpetajatega ühiselt saavutada turvaline ning sõbralik koolikeskkond. Kasutatakse ka tugiõpilaste programmi TORE ja projekti Kiusamisest vaba kool. 2017. aasta septembri lõpu seisuga on Taanist alguse saanud Kiusamiseks vabaks! projekt kasutusel 458 lasteaias üle Eesti. Projekt keskendub sõbralike ja tervete suhete loomisele ja hoidmisele ning õpetab, et isegi kui kõik omavahel sõbrad ei ole, on võimalik sellest hoolimata õppida olema hea kaaslane. Programmi baasiks on neli põhiväärtust: sallivus, hoolivus, julgus ning austus. Sellega liitunud lasteaedades on igal lapsel rühmas väike lilla karu, kellega oma rõõme ja muresid jagada. Rühmas korraldatakse lastega koosolekuid, kus erinevate kiusamisolukordade üle arutatakse. Õpetajad, kes selles osalevad, saavad vastava koolituse, kuidas vahendeid ja materjale võimalikult efektiivselt kasutada (Metoodika „Kiusamisest vabaks“).

Enesekontrolli ja keskendumisoskuse arendamiseks kasutatakse mitmetes koolides ning lasteaedades Vaikuseminuteid. Tegemist on erinevate harjutustega, mis aitavad lapsel õppida oma tähelepanu eesmärgipäraselt juhtima ning pingetega toime tulema.

Nii Vaikuseminute kui „Kiusamisest vabaks!“ projekti kasutamise efektiivsust käsitletud uurimistöödest (Vooglaid, 2016; Lepp, 2015) tuli välja, et antud meetodikate kasutamine on toonud positiivseid muutusi laste käitumises.

Ly Ergi magistriprojekti raames eesti keelde tõlgitud ning kohandatud Suhtlemisprobleemide Lahendamise Oskuste (SPLO) programm sobib samuti kasutamiseks nii kooliõpilaste kui lasteaialastega (Erg, 2004).

2014. aasta oktoobrist kuni 2017. aasta märtsini piloteeriti Eestis ka programmi „Imelised Aastad“. Kasutusel oli nii 3-8 aastaste laste vanematele mõeldud põhiprogramm, kui ka 4-12 aastaste laste vanematele mõeldud jätkuprogramm. Osalenud lapsevanemad jäid koolitusega rahule ning täheldasid ka laste käitumisprobleemide vähenemist (Trummal, 2017).

Kui laps juba vägivaldselt käitub ja ennetusest enam ei piisa, tuleb sekkuda. Pikaajalise sekkumise korral tegeletakse pikema aja jooksul erinevate oskuste õpetamise ja probleemide lahendamisega, mis annaksid järgmistes olukordades lapsele võimaluse käituda teisiti, mitte vägivaldselt.

Teine variant on, et tegeletakse kindla konfliktolukorra lahendamisega. Tulemuslikum on tegeleda käitumisviisiga, mis annaks pikaajalisemaid tulemusi, mitte konkreetse juhtumiga. Ehkki loomulikult tuleb sekkuda ka konkreetsetesse vägivaldajuhtumitesse ja nendega tegeleda.

Eduka ennetuse eeltingimused.

Selleks, et saaks toimuda võimalikult efektiivne ennetustöö või sekkumine, on vaja juba enne mõningaid eeltingimusi, mis sellele kaasa aitavad. Esiteks tihe koostöö kolleegidega, mis soodustab positiivsemat suhtumist probleemidesse ja annab õpetajale tunde, et ta pole üksi. Mitmed uuringud on näidanud, et kui õpetajad koostööd teevad, jagavad oma kogemusi ja teadmisi, siis ei ole see abiks ainult neile endile, vaid ka õpilaste õpitulemustele ja arengule (Shah, 2012; Goddard, Goddard, & Tschannen-Moran, 2007).

Kui mitu õpetajat samast asutusest on käinud koos täiendkoolitustel, annab see ka võimaluse hiljem probleemide esile tõustes neilt kolleegidelt õpitu rakendamisel või praktiliste nõuannetega tuge saada (Õpetajate täiendusõppe... , 2015).

Väga tähtis on koostöö ka lapsevanematega. Kuna tegutsetakse ühise eesmärgi nimel, et last maksimaalselt toetada, on olulised ausus ja avameelsus õpetaja ja lapsevanema omavahelistes suhetes. Selleks, et õpetaja saaks last võimalikult palju toetada, on talle abiks, kui ta teab rohkem lapse kodustest tingimustest, võimalikest terviseprobleemidest, asjadest, mis last äritavad, väsitavad või hoopis motiveerivad. Samuti on vaja lapsevanemal lapse päevast tagasisidet, teada kuidas laps teistsuguses keskkonnas erinevatele olukordadele reageerib ning millised on ta mured ja rõõmud (Kullama, 2015).

Edukale ennetusele ja sekkumisele aitab kaasa ka õpetaja valmisolek ennast täiendavalt arendada ning osaleda temaatilistel koolitustel. Euroopa üheksa riigi vahelise kaheaastase (2007-2009) projekti DCT (Day Care Training) raames korraldati ka Eestis uurimus, mis selgitas välja lasteaiaõpetajate hinnangud senisele täienduskoolituse kvaliteedile. Selgus, et õpetajad soovivad koolitusi, mis on pigem praktilise sisuga (näiteks erinevad käelised tegevused, draamaõpetus ning matemaatika ja loodusõpetuse huvitav õpetamine). Enim huvi pakkuvad teemad pedagoogilistel koolitustel on mäng, koostöö lapsevanematega ja laste kõne arendamine. Samuti tuntakse huvi, kuidas lapsi distsiplineerida, nendega suhelda ja arendada laste sotsiaalseid ja enesekohaseid oskuseid (Kollom 2010).

Ka üldhariduskoolide õpetajate täiendkoolituste vajaduste väljaselgitamiseks läbiviidud uuringust tuli välja, et õpetajad ootavad praktilisema suunitlusega koolitusi, millelt saaks praktilisi juhtnööre ja meetodikaid, mida igapäevatoos reaalselt rakendada on võimalik. Pedagoogiliste pädevuste seas pidasid õpetajad kõige rohkem arendamist vajavaks oskuseks erivajadustega lastega töötamist (Õpetajate täiendusõppe... , 2015).

Pikaajalised meetodid.

Jesper Juul (2013) leiab, et peamine pikaajaline sekkumine ei ole otseselt meetod ega tehnika, vaid pigem viis, kuidas lapsega olla ja suhelda. Kõige olulisem on luua lapsega suhe ja leida põhjus ta käitumisele. Ta on välja pakkunud erinevad kvaliteedid, mida võiks püüda agressiivselt käituva lapse ellu juurutada: dialoog, huvi, uudishimu, märkamine ja kinnitamine ning isiklik tagasiside. Dialoogi all ei ole mõeldud lastelt küsimuste küsimist või loengu pidamist. See on eelarvamusteta ja tähelepanelik vestlus, olles vestluskaaslasest huvitatud. Isiklik tagasiside peab olema ehe ja siiras (Juul, 2013).

Suhtlemisel soovitatakse kasutada „Mina“ sõnumit, et lapsele teada anda, kuidas tema käitumine teile mõjub ja milliseid tundeid tekitab. See ei tohiks olla süüdistav ja lapse enesehinnangut allakiskuv (Penthin, 2001).

Keltikangas- Järvineni (1992) sõnul on käitumisprobleemi puhul oluline kõigepealt kontrollida, kas lapse igapäevaelus tuleks muudatusi teha. Võimalik, et lapsel on liiga vabad piirid, või ei saa ta piisavalt magada ning on väsinud. Võib-olla on ta selle käitumise õppinud ja lihtsalt jäljendab kedagi. Sel juhul tuleks lapsele õpetada uusi, sobivaid käitumismalle.

Selle jaoks on sobivaks meetodiks peetud näiteks positiivset kinnistamist. Sobiva käitumise eest antakse lapsele tasu või preemia. Kinnitajad on jagatud konkreetseteks ja sotsiaalseteks. Konkreetsed kinnitajad on näiteks preemiad, eesõigused või mingist kohustusest vabastamine. Need on eriti hästi sobilikud noorematele lastele. Kui õpitakse midagi keerulist, siis võiks tasu anda ka iga õiges suunas olnud üritamise ja katse eest. Konkreetseid kinnitajaid kasutatakse tavaliselt koos sotsiaalsete kinnitajatega, milleks võib olla naeratus, kiitmine, lapsele tunnustuse osutamine. Ka negatiivne tähelepanu on tähelepanu ja võib saada lapsele ebasobiva käitumise sotsiaalseks kinnitajaks. Lisaks on seismised kinnitajad, mida saavad kasutada eelkõige vanemad lapsed, kuna see nõuab lapselt võimet ise end suunata ja sobiva ning eduka käitumise eest premeerida (Keltikangas- Järvinen, 1992). Positiivse tagasiside puhul on oluline järjepidevus ja kohekus: kiitus peaks järgnema kohe peale soovitus käitumist. Samuti on väga oluline ka see, et laps teaks, mille eest teda kiideti. Kiitus peab olema konkreetne ja lapsele arusaadav (Utsar & Varik-Maasik, 2017). Nooremate laste puhul võivad hästi toimida erinevad preemiasüsteemid. Enamasti on tegu tabeliga, kuhu teatud käitumiste eest on võimalik märke või kleipse koguda ning kui kindel arv koos on, saab selle eest preemia. See võib olla igal lapsel eraldi või rühmal/klassil ühiselt. Süsteeme saab varieerida vastavalt vajadusele, näiteks muutes seda, kas lapsel on võimalik märke ainult juurde saada või läheb neid ebasobiva käitumise eest ka vähemaks (Gimpel & Holland, 2003).

Negatiivse kinnistamise puhul on lapsel kogu aeg olemas ebameeldiv ärriti, aga see kaob juhul kui laps sobivalt käitub (Keltikangas- Järvinen, 1992).

Kasulik oleks analüüsioskuse arendamine, et laps mõistaks, millal on vaja ennast kaitsta ja millal mitte. Käitumisprobleemide ühe põhjusena on välja toodud laste oskamatus sotsiaalsetes olukordades toime tulla. Sel juhul ongi abiks sotsiaalsete oskuste õpetamine: kuidas käituda, kaaslastega suhelda ja ennast arusaadavaks teha (Keltikangas- Järvinen, 1992).

Koolieelse lasteasutuse riiklikus õppekavas (2008) on selgitatud sotsiaalseid ja enesekohaseid oskusi järgnevalt:

„Sotsiaalsete oskuste all mõistetakse lapse oskusi teistega suhelda, tajuda nii iseennast kui ka partnereid, võtta omaks ühiskonnas üldtunnustatud tavasid ning lähtuda eetilistest tõekspidamistest. /.../ Enesekohaste oskuste all mõistetakse lapse suutlikkust eristada ja teadvustada oma oskusi, võimeid ja emotsioone, juhtida oma käitumist.“

Laste sotsiaalsete oskuste kujundamisest ning õpetajate arusaamu ja tegevusi sellega seoses uurinud magistritööst (Haili, 2017) selgus, et sihipärast sotsiaalsete oskuste õpetamist lasteaedades pigem ei toimu.

Lasteaeda tulles on lapse peamine suhtlemiskogemus olnud ta pereliikmetega. Iga pere on erinev ning sellest tulenevalt on erinevad ka laste suhtlemismudelid. Lasteaias satub laps aga täiesti uude olukorda: uus keskkond, lahusolek vanematest, uued eeskujud, suhted grupis. Senised suhtlusmudelid ei pruugi selles keskkonnas enam toimida (Tropp & Saat, 2008).

Sotsiaalsed oskused ei ole kaasasündinud, need õpitakse kasvatuses ja kogemuste käigus. Sotsiaalseid oskusi on defineeritud kui oskusi suhelda kaastelguga sellisel viisil, mis on kohane ja tõhus ning aitab saavutada suhetes seatud eesmärgid. Sotsiaalsete oskuste alla käivad näiteks oskus abi paluda, tänada, ühistes tegevustes või vestlustes osaleda, oma käitumist sõprussuhteid luua ja hoida. (Tropp & Saat, 2008).

Eelkooliealiste laste jaoks on sotsiaalsete oskuste loomulikuks õppimisviisiks mäng. On läbi viidud uurimus mängu kaudu laste sotsiaalsete oskuste arendamise teemal ning leitud, et mängu abil on võimalik positiivseid sotsiaalseid käitumisviise kinnistada ning depressiivseid tundeid või füüsilist agressiooni vähendada (Ergin & Ergin, 2017).

On ka erinevaid sotsiaalsete oskuste õppimise programme, aga oma olemuselt jagunevad nad enamasti kaheks. Üks suund on struktureeritud õppimise lähenemine (ingl k. structured learning approach), mis õpetab samm-sammult konkreetseid oskusi (näiteks kuidas alustada vestlust). Sotsiaalsete probleemide lahendamise lähenemine (social problem-solving approach) keskendub eelkõige erinevatele probleemilahendusoskustele (näiteks kuidas käituda, kui sind mängust välja jäeti). Kõik lähenemised kasutavad sama mudelit: esiteks oskuse tutvustamine ja selle selgitamine, siis mudeldamine, millele järgneb lapsepoolne harjutamine rollimängus. Lõpuks saab laps tagasiside, kuidas tal rollimäng välja tuli. (Gimpel & Holland, 2003)

Lapsele antakse võimalus jälgida kedagi, kes talle oluline on, käitumas nii, nagu soovitakse, et laps käituks. Sellele, et ka lapselt oodatakse sarnast käitumist, pööratakse ka tähelepanu. Erinevateks olukordadeks sobiva käitumisviisi õpetamise, ehk mallide õpetamise juures on oluline see, et paarist juhuslikust korrast enamasti ei piisa, malliõppimine peab toimuma järjekindlalt. Kõige rohkem mõjutavad last sellised eeskujud, keda laps imetleb ning kes on talle olulised. Tihti peale samastub laps kergesti ka endaga sarnaste eeskujudega- teiste lastega- ja jäljendab nende käitumist. Kui igapäevaelust on õpetamiseks raske sobivaid olukordi leida, siis sobivad abivahendina ka filmid, animatsioonid, raamatud, ja rollimängud (Keltikangas- Järvinen, 1992).

Sotsiaalsete oskuste arenguga on seotud ka enesekohaste oskuste areng. Enesekohased oskused on seotud peamiselt lapse enesehinnangu ja oma käitumise juhtimisega. Enesekohaste oskuste alla liigituvad näiteks oma käitumise ja tugevate emotsioonide kontrollimine, tunnete kirjeldamine, iseseisvalt tegutsemine ja kaaslastega arvestamine (Saarits, 2008).

Ka Eestis kasutusel olevad sotsiaalsete oskuste õpetamiseks väljatöötatud programmid, on näiteks eelnevalt kirjeldatud „Kiusamisest vabaks!“ projekt ning Bill Rogersi (2008) välja töötatud „Käitumistaastuse kava“, mida eelkõige kasutatakse kooliõpilastega, kuid mida võib kasutada ka nooremate lastega. Käitumistaastuse tegevuskava keskendub individuaalsele või väikeses grupis läbiviidavale käitumise õpetamisele. Erinevate oskuste, sealhulgas ka viha talitsemise oskuse õppimiseks koostatakse kava. Kava koosneb lapsele tema käitumise peegeldamisest; soovitava käitumise mudeldamisest ja selle treenimisest; lapse motiveerimisest ja julgustamisest ning lõpuks, kui eesmärk on täidetud, siis tähistamisest (Rogers, 2008). Samuti on sobilik Furmani (2012) „Oskuste õpe“, kus 15 sammuga õpitakse konkreetset oskust (Furman, 2012).

Programm, mis on välja töötatud konkreetsetel agressiivsete tunnetega toimetuleku õppimiseks, on Raisa Cacciatore (2015) Agressiivsuse astmed, mis kujutavadki endast vägivallavaba käitumisviisi mudelit. Soovitatud on erinevaid harjutusi, ülesandeid ja mängu, mis õpetavad lapsele, kuidas oma vihaga toime tulla ilma seda vägivaldselt väljendamata. Näiteks Ulpu Siponeni poolt välja töötatud valgusfoorimudel, mis õpetab tugeva ja keerulise tunde korral õppida lähtuma valgusfoori värvidest. Punane tähendab peatumist ja rahunemiseks muu tegevuse leidmist; kollase värvi juures püüab laps juba rahunenult mõelda, mis juhtus, miks see sellised tunded tekitas ja kuidas oleks kõige parem reageerida. Roheline tähendab edasist tegutsemist, kui

laps on rahunenud. Seda mudelit tuleb harjutada ja õppida enne, kui laps vihastub ja muutub agressiivseks, sest vihahetkel ei suuda ta uut oskust õppida (Cacciatore, 2015).

Lapsele tuleks õpetada ka seda, kuidas oma emotsioone ära tunda, ja sobival viisil väljendada. Tundeid, nii positiivseid kui negatiivseid, tekib pidevalt ja need ajendavad meid mingis suunas tegutsema. Kui laps ei ole õppinud oma tundeid ära tundma ja sobivalt väljendama, siis ilmselt ei oska ta ka selgitada, mis tunne teda midagi tegema ajendas (Cacciatore, 2015).

Soovitatakse koolitada ka vanemaid ja õpetada neile, kuidas lapse agressiivse käitumisega toime tulla. (Gimpel & Holland, 2003). Vanemate treeningprogramme on erinevaid. Hanf'i mudelile (1969) baseerunud programmil (Parent-Child interaction Training Program) on kaks osa. Esimeses osas õpetatakse vanematele oskusi, kuidas lapsele positiivset tagasisidet ja kiitust anda, tavaliselt tehakse seda mängulises olukorras. Teises osas õpetatakse efektiivsete korralduste andmist ja erinevad distsipliinimeetodid (Eyberg et al., 1982).

Lapsevanemate koolituseks on kasutatud veel näiteks STEP programmi, mille eesmärgiks on õppida lapse käitumise põhjuseid identifitseerima, julgustama vanemaid ja lapsi koostööle ning õppida distsiplineerima ja piire kehtestama (Systematic Training for..., 2015).

Sekkumine lapse agressiivse käitumise korral.

Sel hetkel, kui laps agressiivselt käitub, on olenevalt olukorrast erinevaid võimalusi sekkumiseks.

Esiteks eiramine ehk sobimatu käitumise ignoreerimine, ning tähelepanu pööratakse alles sobivale käitumisele. Sel juhul ei saavuta laps sobimatu käitumisega midagi, kuna sellele ei pöörata tähelepanu. Eiramise kasutamine võib esialgu tekitada ebasobiva käitumise sagenemist, kuna lapse ei saa enam varasemal kombel tähelepanu, siis pingutab ta nüüd veel enam ja võib tähelepanu nimel veel halvemini käituda. Kui on oht, et eiramise ajal hakkavad kaaslased seda üht last jäljendama ja samamoodi käituma, siis eiramine ei sobi. Eiramine ei sobi ka juhul, kui laps kellelegi realselt haiget teeb (Keltikangas-järvinen, 1992). Ignoreerimist tuleb selle kasutamisel teha kohe pärast ebasobivat käitumise esinemist. Kui laps vanema või õpetaja reaktsioonist saab seda, mida tahtis, näiteks tähelepanu, siis tõenäoliselt kasutab ta samasugust käitumist ka edasipidi. Liiga suur tähelepanu lapse ebasobivale käitumisele kinnitab seda (Utsar & Varik- Maasik, 2017).

Aja mahavõtmise korral eemaldatakse laps probleemsest olukorrast. See annab lapsele võimaluse rahuneda. Samas annab see võimaluse rahuneda ka lapsevanemale või õpetajale ning

mõlemad osapooled saavad pärast rahunemist olukorda ilma ärritusega arutada. Kui lapsel on õnnestunud iseseisvalt rahuneda, tuleks teda selle eest ka tunnustada ning välja näidata, et vanemal või õpetajal on selle üle hea meel. Aja mahavõtmine peaks lõppema leppimisega. Aja mahavõtmisel soovitatakse järgida mudelit kuni 2 minutit ühe eluaasta kohta: ehk 4-aastase lapse puhul kuni 8 minutit, 5 aastase puhul kuni 10. Aja maha võtmine peaks toimuma lapsele tutavas ja turvalises ruumis, näiteks mitte pimedas toas, kus lapsel hirme tekiks (Rogers, 2008). Penthin (2001) soovib meetodit kasutada mitte rohkem kui 3 korda päevas ning kui sellest tundub kasu mitte olevat, siis tuleks probleemi lahendamiseks leida muid meetodeid (Penthin, 2001).

Eraldamine ei tohiks toimuda lapse enda ruumi, kus ta kergesti uue tegevuse leiab. Laps peaks olema eraldatud kohta, kus tal pole võimalik leida põnevat tegevusi, samas ei saaks ka midagi lõhkuda, see ruum ei tohi olla lapsele hirmutav ega ohtlik. Kui laps käitub agressiivselt konkreetse inimese, näiteks ema või õpetaja tähelepanu saamiseks, tuleks ta just sellest isikust mõneks ajaks eraldada, kelle tähelepanu ta saada üritab. Eraldamine peaks kestma kindla aja ja laps peab teadma ja mõistma, mis selle põhjus on. Keltikangas- Järvinen (1992) on toonud ka välja, et seda ei tohiks kasutada 2-3 aastase lapse jonnihoo korral, kes oma jonniga veel katsetab piire ja vajab täiskasvanu turvatunnet oma emotsioonidega toimetulekuks. Samuti ei tohi üksi jätta väga vägivaldselt käituvat last, kes oma vihahoogu kontrollida ei suuda ja võib selle käigus ennast vigastada (Keltikangas- Järvinen, 1992). Eraldamise eesmärk ei ole last karistada, vaid anda võimalus rahunemiseks.

Karistus on selline halva käitumise tagajärg, mis on lapse jaoks ebameeldiv. Karistus ei tohiks olla lapse eneseväarikust või tervist kahjustav. Karm karistus tundub halva käitumise kiiresti lõpetavat, ent tegelikult ei lõpeta see halba käitumist, vaid surub selle hetkeliselt maha. Karistusega ei ole võimalik lapsele midagi uut õpetada. Karistamisega näidatakse lapsele, mida ei või teha, kuid enamasti ei anta alternatiivset käitumisviisi (Keltikangas- Järvinen, 1992). Penthin (2001) on samuti rõhutanud, et ehkki karistus peab olema ebameeldiv, ei tohiks ta olla liiga karm, kuna see tekitab lapses pigem hirmu ja viha. Sobimatu käitumise ja karistuse vahelise seose tekkimiseks, on oluline, et karistus järgneks kohe pärast vale käitumist. Füüsiline karistamine tekitab lapses hirmu ja endasse sulgumist või viha ja trotsi, mida omakorda teiste, enamasti endast nõrgemate, peal välja elada (Penthin, 2001).

Uurimuse eesmärk ja uurimisküsimused

Laste ja noorte agressiivsus on kujunenud ühiskonnas probleemiks ning mitmetest uuringutest on selgunud, et lapseas tähelepanuta jäänud agressiivne käitumine võib tõenäoliselt edasi kanduda ka täiskasvanuikka (Jara et al, 2017; Tremblay, 2006). Mida varasemas eas probleemiga tegeleda, seda paremaid tulemusi on võimalik saavutada. Seega on kasulik alustada ka vägivalla ennetustööd juba lasteaias, kuna lapsed veedavad seal suure osa oma päevast. Varasemalt on uuritud lasteaiaõpetajate rolli laste agressiivse käitumise vähendamisel (Taurus, 2014; Selberg, 2017) ning erinevate meetodikate, näiteks kunstiteraapia (Viks, 2017) ja oskuste õppe (Otsak, 2017), kasutamist ning nende seost laste käitumishäirete, sh agressiivsuse vähendamisega. Samuti on uuritud laste ja noorte agressiivse käitumise põhjuseid (Tõnuri, 2004), agressiivsuse seost televisiooniga (Merimaa, 2005) ja hüperaktiivsete laste agressiivsust (Kalmus, 2006). Autorile teadaolevalt ei ole veel uuritud, milliseid sekkumisviise lasteaiaõpetajad laste agressiivse käitumise korral või selle ennetamiseks tavaliselt kasutavad ja miks, ning kuidas õpetajad hindavad oma toimetulekut laste agressiivse käitumisega.

Uurimistöö eesmärgiks on Tartu linna lasteaedade näitel uurida, missuguseid sekkumisviise lasteaiaõpetajad laste agressiivse käitumise ennetamiseks ja vähendamiseks kasutavad ning kuidas nad hindavad oma toimetulekut lapse agressiivse käitumisega.

Eesmärgist tulenevalt on uurimisküsimusteks:

- Milliseid agressiivseid käitumisviise lasteaiastel kõige sagedamini esineb?
- Mis on õpetajate hinnangul laste agressiivse käitumise põhjuseks?
- Milliseid meetodeid õpetajad lapse agressiivse käitumise korral ennetamiseks ning sekkumiseks kasutavad?
- Kuidas õpetajad hindavad oma toimetulekut lapse agressiivse käitumisega rühmas?
- Millist abi või tuge õpetajad seni kasutanud on ja mida veel vajaksid, et laste agressiivse käitumisega veel paremini toime tulla?

Uurimuse metoodika ja korraldus

Valim

HaridusSilm andmebaasi andmetel töötas 2016/17 õppeaastal Tartu linna lasteaedades 570 alushariduse õpetajat ning 20 eri- ja sobitusrühma õpetajat (HaridusSilm). Käesoleva uurimistöö valimi hulgas on 81 Tartu linna lasteaedade eestikeelsete rühmade õpetajat, kes töötavad lastega vanusevahemikus 3-7. Valimisse kuuluvate õpetajate seas on 80 naist ning 1 mees. Vastanute keskmine vanus on 38,8 a, kõige noorem vastaja 20 ja kõige vanem vastaja 67-aastane. ($M=36$; $SD=11,55$).

Vastanud õpetajatest 53 olid omandanud bakalaureusekraadi, 20 magistrikraadi (neist 4 teadusmagistri), 3 õpetajat olid rakendusliku kõrgharidusega, 2 õpetajat keskeriharidusega ning kolmel õpetajal oli küsimustiku täitmise ajal bakalaureusekraad veel omandamisel. Õpetajate töökogemus oli vahemikus 1-45 aastat ($M=13,3$, $SD=11,57$). 68 õpetajat olid omandanud koolieelse lasteasutuse õpetaja eriala, ülejäänud 13 õpetaja seas oli ka näiteks eripedagoogi, noorsootöö, klassiõpetaja ja huvijuhi haridusega õpetajaid. Vastanute seas oli 77 rühmaõpetajat ning 4 õpetaja-assistenti. Liitühmas töötas 81-st õpetajast 29. Laste arv rühmades jäi vahemikku 7-26 ($M=20$; $SD=3,82$). 69 õpetajat töötas tava-, 10 õpetajat sobitus- ja 2 õpetajat erirühmas.

81-st õpetajast oli 2016/2017 õppeaastal mõne oma rühma lapse juures agressiivset käitumist tähele pannud 63 õpetajat ning 18 õpetajat vastas, et sel aastal rühmas ühegi lapse juures agressiivset käitumist märganud ei olnud. Seega uurimisküsimustele vastamiseks jäid lõppvalimisse need 63 õpetajat (78% vastanutest), kes mõne lapse juures agressiivset käitumist märganud olid ja esitatud tulemused on saadud nende küsimustike vastuste analüüsist. Antud 63 õpetaja seas oli 1 mees ja 62 naist. Vastajate keskmine vanus on 38,6 aastat ($SD=11,5$) ning keskmine töökogemus 12,6 aastat ($SD=11,3$). Õpetajatest 41 olid omandanud bakalaureusekraadi, 14 magistrikraadi (neist 3 teadusmagistri), 4 õpetajal oli rakenduslik kõrgharidus, 1 õpetaja oli keskeri haridusega ning kolmel õpetajal oli küsimustiku täitmise ajal bakalaureusekraad veel omandamisel. 53 õpetajat olid omandanud koolieelse lasteasutuse õpetaja eriala, ülejäänud 10 õpetaja seas oli näiteks eripedagoogika, bioloogia õpetaja, huvijuhi, noorsootöö, muusikaõpetaja, klassiõpetaja ning esiõpetuse ja alushariduse erialaga õpetajaid. Vastanute seas oli 59 õpetajat ning 4 õpetaja-assistenti. Liitühmas töötas 26 õpetajat ning laste arv rühmades jäi vahemikku 7-25, keskmiselt 19,5 ($SD=3,9$).

Andmekogumine

Andmekogumismeetodiks on käesolevas tööd kasutatud küsitlust, vahendiks selle jaoks on koostatud küsimustik (Lisa 1). Küsimustik koosneb nii suletud kui avatud küsimustest ning küsimustik on koostatud, toetudes läbitöötatud erialakirjandusele. Küsimustiku otstarbekuse kontrollimiseks viidi läbi pilootuuring 2017. aasta märtsikuus. Pilootuuringuks kasutati mugavusvalimit. Mugavusvalimis on lähtunud uuritavate koostöövalmidusest ja sellest, et uuritavaid oleks kerge kätte saada (Õunapuu 2014). Pilootuuringusse kaasati 12 õpetajat 3-st lasteaiast (igast lasteaiast 4 õpetajat) millega autoril oli juba varasem kokkupuude.

Küsimustikud täideti veebipõhiselt keskkonnas Google Forms ning tagaside koguti ühes lasteaias suuliselt kohapeal, kahest lasteaiast kirjalikult. Pilootuuringus käigus selgus, et küsimused olid sõnastatud vastajate jaoks arusaadavalt, kuid tagasisidest lähtuvalt lisasin küsimustiku kolmandasse osasse 2 avatud küsimust:

- Milliseid tundeid lapse agressiivne käitumine Teis tekitab?
- Milliseid soovitusi annaksite teistele õpetajatele agressiivselt käituvate lastega toimetulekuks?

Kuna põhiuuringus kasutatav küsimustik ning pilootuuringus kasutatav küsimustik erinevad vaid kahe küsimuse poolest ning muus osas sisulisi muudatusi sisse ei viidud, on pilootuuringu tulemusi kasutatud ka põhiuuringus. Põhiuuring viidi läbi ajavahemikul mai-juuni 2017. Esiteks pöörduti Tartu linna lasteaedade juhtkondade poole e-kirja teel, tutvustati lühidalt magistr töö teemat, eesmärki, küsimustikku, pilootuuringut ning vastati võimalikele tekkinud küsimustele. Juhtkond edastas küsimustiku sobiva vanuserühma õpetajatele.

Valimis osalenud lasteaedadele ja õpetajatele on tagatud konfidentsiaalsus, seega ei ole töös esitatud nimesid ega muid isikuandmeid. Kõiki saadud andmeid ning tulemusi kasutatakse vaid antud magistr töö läbiviidava uurimuse tarbeks.

Küsimused on esitatud plokkide kaupa: esimeses plokkis on andmed küsimustiku täitja kohta, teises informatsioon lapse kohta ning viimases plokkis õpetajapoolsed ennetavad tegevused, sekkumisviisid ning hinnangud oma toimetulekule. Küsimustele vastamisel on õpetajal palutud lähtuda ühest konkreetsest lapsest 2016/2017 õppeaastal, kelle puhul õpetaja on agressiivset käitumist märganud. Õpetajate jaoks, kes ei olnud ühegi lapse juures agressiivset käitumist märganud, lõppes küsimustik 1. plokkiga ning järgnevatele küsimustele nad ei vastanud.

Küsimustiku kasutamise eeliseks on võimalus kaasata palju uuritavaid ning saada palju vastuseid lühikese aja jooksul. Et saada ka valikvastustega küsimustele võimalikult täpsed vastused, on mitmel puhul lisatud vaba vastuse rida, mis võimaldab vastajal valikuid lisada või soovi korral oma valikut täpsustada või põhjendada.

Andmeanalüüs

Uuringus on kasutatud nii kvalitatiivset kui kvantitatiivset andmeanalüüsi. Kvalitatiivselt on analüüsitud vastuseid lapse agressiivse käitumise avaldumise võimalike põhjuste kohta, õpetajate kasutatavate sekkumis- ja ennetusviiside valiku põhjuste ning õpetajate vajaduste suhtes abi või toetuses osas, et selle lapsega paremini hakkama saada.

Kvalitatiivsed andmed on kategoriseeritud ning esitatud koos enim esinenud alakategooriatega, mille alusel peakategooriad moodustati. Näiteks lapse agressiivset käitumist soodustavate tegurite all on kategoorias „teised lapsed“ kategoriseerimise aluseks laste arv rühmas, teiste laste füüsiline lähedus ning konfliktid teiste lastega.

Kvantitatiivselt analüüsiti andmeid küsimustiku täitja kohta, samuti lapse agressiivse käitumise väljendamis viisi, suunda, sagedust ja kestust. Kvantitatiivset andmeanalüüsi on kasutatud ka õpetajapoolsete sekkumis- ja ennetusviiside kasutamise ning õpetaja toimetuleku hindamiseks. Likert-skaalaga küsimuste vastusevariandid on kodeeritud nii, et väite sagedasem esinemine on suurem number ja harvem esinemine väiksem number: alati (3), enamasti (2), harva (1), üldse mitte (0). Kvantitatiivsete andmete analüüsiks on kasutatud IBM SPSS Statistics analüüsiprogrammi. Vastuste omavaheliste seoste uurimiseks on kasutatud näiteks korrelatsioonanalüüsi.

Tulemused

Eelkoolialiste laste agressiivne käitumine.

Õpetajate poolt kirjeldatud lastest 15 olid tüdrukud ja 48 poisid. Kõige noorem laps, kelle kohta küsimustik täideti, oli 3 aastane, ning kõige vanem 7 aastane ja 5 kuune. Laste vanuseline jaotumine on esitatud tabelis 1.

Tabel 1. *Õpetajate poolt kirjeldatud laste vanuseline jaotumine*

Vanusevahemik	Laste arv
3a-3a 11k	9
4a-4a 11k	13
5a-5a 11k	14
6a-6a 11k	17
7a-7a 5k	7

Õpetajad hindasid konkreetse lapse agressiivse käitumise erinevate esinemisviiside (füüsiline/verbaalne/midagi muud) sagedust neljapallilisel Likerti skaalal (üldse mitte, harva, enamasti, alati). Tulemused on esitatud tabelis 2.

Tabel 2. *Lapse agressiivse käitumise väljendumise viis ja sagedus*

	Üldse mitte (%)	Harva (%)	Enamasti (%)	Alati (%)
Füüsiline	1,6	9,5	63,5	25,4
Verbaalne	27,0	34,9	31,7	6,3
Midagi muud	50,8	25,4	22,2	1,6

Selgus, et kõige sagedamini esines laste agressiivset käitumist füüsiliselt (näiteks löömine, näpistamine, tõukamine). Ka „midagi muud“ vastanud õpetajad tõid peamiselt välja erinevaid füüsilise agressiivsuse viise (näiteks enda vigastamine, hammustamine, asjade loopimine), vähemal määral verbaalset agressiivsust (ähvardamine, ropendamine, kõrva karjumine). Käitumisviisidele lisati ka sülitamine ja teiste asjade ära võtmine või tööde sodimine.

15 õpetajat vastas, et agressiivsus esineb alati või enamasti füüsiliselt, aga verbaalselt üldse mitte. 2 õpetajat vastas, et lapsel rohkem esineb verbaalset agressiivsust ja füüsilist agressiivsust harva. Ülejäänud õpetajad vastasid, et laps väljendab agressiivsust nii füüsiliselt kui verbaalselt (rohkem siiski füüsiliselt).

Järgmine küsimus uuris, kellele või millele lapse agressiivne käitumine tavaliselt suunatud on. Õpetajad hindasid neljapallilisel skaalal lapse agressiivse käitumise esinemise sagedust rühmakaaslaste, lapse enda, täiskasvanute ning esemete suhtes. Antud variantidele lisaks oli võimalik märkida ka „midagi muud“ ning sel juhul oma vastust täpsustada. Lapse agressiivse käitumise suund ja sagedus on esitatud tabelis 3.

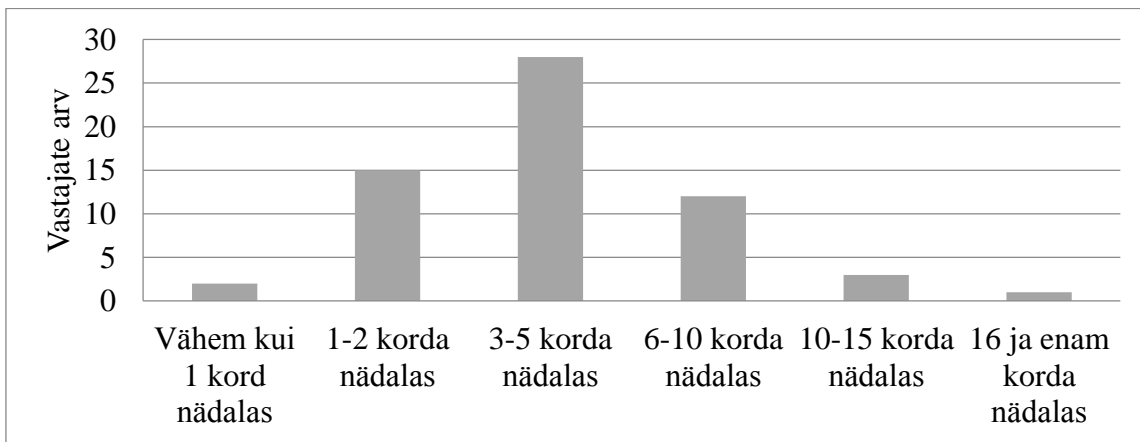
Tabel 3. Lapse agressiivse käitumise väljendumise suund ja sagedus

	Üldse mitte (%)	Harva (%)	Enamasti (%)	Alati (%)
Rühmakaaslased	1,6	7,9	65,1	25,4
Laps ise	49,2	33,3	12,7	4,8
Täiskasvanud	22,2	44,4	30,2	3,2
Esemed	23,8	30,2	38,1	7,9
Midagi muud	82,5	9,5	7,9	0

Tulemustest selgus, et kõige sagedasemalt on laste agressiivne käitumine suunatud teistele lastele, kõige vähem väljendasid lapsed agressiivset käitumist iseenda suhtes. Variant „midagi muud“ võimaldas õpetajatel oma vastuseid täpsustada (näiteks „peidab teiste asju; kratsib end veriseks ja väriseb; agressiivne vanemate vastu“) ning päris uusi kategooriaid ei lisatud.

Vastused on kohati omavahel kattuvad, ehk laps, kes väljendas agressiivsust rühmakaaslaste suhtes, võis seda teha ka täiskasvanute, esemete või iseenda suhtes. Üldjuhul lapsed, kes iseenda suhtes agressiivsust väljendasid, tegid seda ka teiste suhtes. Samas aga laps, kes käitus agressiivselt asjade või teiste inimeste suhtes, ei pruukinud olla iseenda suhtes agressiivne.

Joonisel 1 on esitatud laste agressiivse käitumise sagedus nädala jooksul.

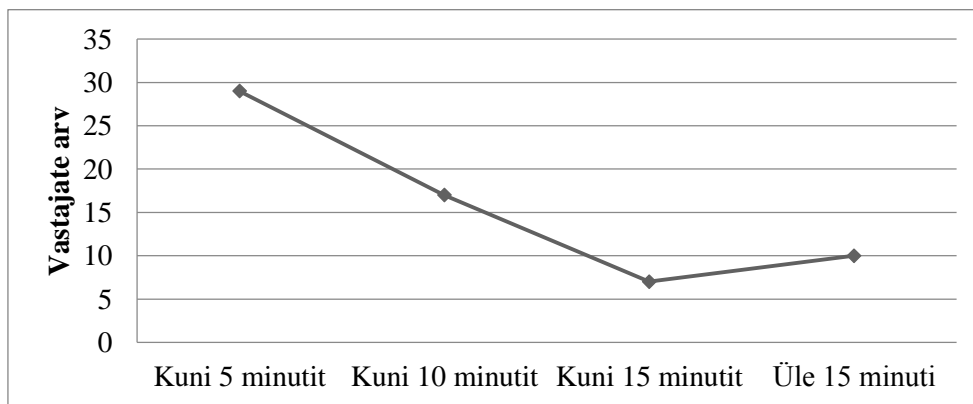

Joonis 1. Lapse agressiivse käitumise keskmine sagedus nädala jooksul

Kõige rohkem õpetajaid (n=28; 45,9%) vastas, et nädala jooksul esineb lapsel agressiivset käitumist keskmiselt 3-5 korda. Õpetajatel oli võimalik oma vastuseid ka selgitada ning 20 õpetajat kasutas seda võimalust. Toodi välja näiteks, et mõni päev võib olla rahulik, aga mõnel

päeval on mitu agressiivse käitumise episoodi. Samuti märkis 7 õpetajat, et agressiivse käitumise sagedus võib nädalate lõikes erineda, olenevalt sellest, kas laps käib terve nädala kohal või on tal ka mõni puhkepäev. Samuti oleneb käitumine sel nädalal rühmas olevate laste arvust.

Lapse agressiivse käitumise esinemise kestus on esitatud joonisel 2. Lapse agressiivse käitumise kestuseks märkis kõige rohkem õpetajaid (n=29; 46,0%), et käitumine kestab tavaliselt kuni 5 minutit. Kuni 10 minutit märkis 27% õpetajatest (n=17) ning kuni 15 minutit märkis 11,1% (n=7). 15,9% (n=10) õpetajatest märkis ka, et lapse agressiivne käitumine kestab rohkem kui 15 minutit. Ajavahemikuks, kui kaua lapse agressiivne käitumine sel juhul kestab, märgiti kuni 30 minutit (n=2), kuni 1 tund (n=2) ja üle kahe tunni (n=1) ning kirjeldatud lapsed käitusid sel ajal valdavalt hüsteeriliselt, püüdes iseendale või teistele haiget teha või asju lõhkuda (näiteid õpetajate vastustest: „ei suuda rahuneda, on hüsteeriline, karjub, lööb, mis ette jääb, kõik viskab maha või tõmbab katki.“; „vahel teeb endale haiget (nt jookseb meelega vastu seina)“). 5 õpetajat ei täpsustanud lapse agressiivse käitumise kestust.

Joonis 2. Lapse agressiivse käitumise kestus

Lapse agressiivse käitumise võimalikud põhjused õpetajate hinnangul.

Järgnevalt paluti õpetajatel välja tuua kuni 3 lapse agressiivse käitumise võimalikku põhjust. Vastused on esitatud tabelis 4 ning need jagunesid peamiselt nelja kategooriasse: kodused põhjused, meditsiinilised põhjused, oskuste puudumine ning rühmakeskkonna mõjud.

Tabel 4. Lapse agressiivse käitumise võimalikud põhjused õpetajate arvates

Kategooria	N	Kategoriseerimise alus	Näiteid õpetajate vastustest
Kodused põhjused	44	Vanemate omavahelised suhted; kasvatusstiil	„Vabakasvatus kodus“; „Perekonna lagunemine, peresisesed tülid“; „ebastabiilne kodune olukord“; „vanemate poolne käitumise julgustamine“; „hellitatud, kasvatamatu“
Meditiinilised põhjused	15	Diagnoos; võimalik erivajadus; närvisüsteemi eripärad	„Lapsele on pandud autismi diagnoos.“; „käitumishäire“; „ebastabiilne närvisüsteem“
Oskuste puudumine	15	Sotsiaalsed oskused; enesekohased oskused; verbaalsed oskused	„Kõne on mitte arusaadav, ei oska sõnadega vastata“; „oskamatus verbaalselt konflikte lahendada“; „ei oska teistega arvestada“; „ei suuda oma tunnetega toime tulla.“
Rühmakeskkond	7	Laste arv rühmas; päevakava tihedus	„Väsimus.“; „Laste suur hulk rühmas, kaaslane kiusab“

44 korral tõid õpetajad võimalike põhjustena välja kodused probleemid, sealhulgas nimetati probleeme vanemate omavahelistes suhetes (lahutus, uus elukaaslane, tülid kodus) ning ka vanemate valitud kasvatusstiili või vägivalda toetavat suhtumist. 15 õpetajat (23,8%) leidis, et põhjuseks võib olla ka lapse diagnoositud või diagnoosimata erivajadus. Sama palju õpetajaid leidis, et agressiivse käitumise põhjuseks on erinevate oskuste puudumine. Vähemal määral (n=7; 12%) toodi põhjustena välja erinevaid rühmakeskkonna mõjusid nagu laste arv rühmas ja tegevuste tihedus ja intensiivsus, mis last väsitavad.

Järgmisena uuriti, kas õpetajad on tähele pannud, millal lapse agressiivne käitumine tavaliselt avaldub ning kas see on olnud mingi konkreetse faktoriga (näiteks õpetaja käitumine, rühma tegevus, laste arv) seotud. 63-st vastanud õpetajast 7 (11,11%) vastas, et ei ole märganud, et miski lapse agressiivse käitumise avaldumist soodustaks, ning et agressiivne käitumine võib vallanduda ootamatult ja igas olukorras, olenemata laste arvust, tegevusest või muudest teguritest. Ülejäänud 56 õpetajat tõid välja erinevaid tegureid, mis jagunesid nelja kategooriasse. Tulemused on esitatud tabelis 5.

Tabel 5. *Lapse agressiivset käitumist soodustavad tegurid*

Kategooria	N	Kategoriseerimise alus	Näiteid õpetajate vastustest
Teised lapsed	32	Laste arv rühmas; teiste laste füüsilise läheduse mitte talumine; konfliktid kindlate lastega	„Garderoobis ei soovi, et teised lapsed tema kõrvale istuvad (peksab riietega)“; „Avaldub siis kui lapsi on rohkem lasteaias, oleneb mängukaaslastest“; „Kui keegi temast ette trügib või kogemata teda puutub“
Laps ise	27	Tervislik seisund; väsimus; nälj; oma tahtmise mittesaavutamine	„Kui tuleb varakult (7.15) lasteaeda...“; „laps käinud lasteaias pikalt ilma täiendavate puhkepäevadeta hommikust õhtuni“; „kui kõht tühi enne lõunasööki“
Rühma tegevused	9	Liiga tihe või hõre päevakava; tegevuse katkestamine; liiga kiire tempo	„...vajab pidevalt uusi väljakutseid“; „Kui tuleb kiiresti tegutseda, aga on palju segajaid“; „tegevuse katkestamine (nt õueminek, mäng jääb pooleli)“
Õpetaja	6	Isiksus; hääletoon; vähene õpetajapoolne tähelepanu	„Õpetaja oskuslikust käitumisest oleneb ka palju, kärkimine ei aita, vihahoog süveneb, peab jääma rahulikuks.“

32-l korral nimetasid õpetajad ühe soodustava tegurina teisi lapsi. Vastati peamiselt, et rohkem lapsi rühmas vallandab lapsel rohkem agressiivset käitumist, aga ka seda, et teiste laste füüsiline lähedus, ka siis kui lapsi on arvuliselt vähe, ärritab antud last. Üsna suurel määral (48,27%; n=27) toodi välja ka lapsest endast tulenevaid tegureid nagu lapse tervislik seisund või üldine enesetunne, näiteks tühi kõht või väsimus. Üks õpetaja märkis ära ka seose toitumisega ning lisis, et agressiivset käitumist esineb rohkem, kui laps on söönud magusat. Mõningal määral (16,07%; n=9) seostati agressiivset käitumist rühmategevustega, ning toodi välja, et agressiivset käitumist soodustab tegevuse katkestamine või vaheldumine, see kui tegevusi on päevas liiga palju või liiga vähe, aga ka tegevuste liiga kiire tempo, millega laps kaasas ei jõua püsida. Käitumise seost õpetaja tegevusega märgiti ära vähemal määral (10,71%; n=6).

Kolm õpetajat märkis ära lapse käitumise sõltuvuse lapsevanema käitumisest (näiteks „Agressiivsust on märgata enam ka siis, kui laps on nädalavahetuse isa juures veetnud.“).

Ennetamine ja sekkumine.

Kolmanda ploki küsimused käsitlesid õpetajate poolt valitud ennetus- ja sekkumisviise. Esimeses küsimuses paluti õpetajatel neljapallilisel skaalal märkida koostöö sagedus rühmapersonali,

lapsevanemate või tugispetsialistidega; sotsiaalsete (näiteks oskus teistega suhelda ja arvestada, reegleid järgida) või enesekohaste oskuste (näiteks eneseteenindus, asjadega heaperemehelikult käitumine, oskus mängu algatada, oma emotsioone kirjeldada ning sobival viisil väljendada) õpetamist. Tulemused on esitatud tabelis 6.

Tabel 6. *Tegevused lapse agressiivse käitumise ennetamiseks*

	Üldse mitte (%)	Harva (%)	Enamasti (%)	Alati (%)
Koostöö rühmapersonaliga	3,2	4,8	27,0	65,1
Koostöö vanematega	3,2	19,0	39,7	38,1
Koostöö tugispetsialistidega	30,2	28,6	23,8	17,5
Enesekohaste oskuste õpetamine	6,3	19,0	27,0	47,6
Sotsiaalsete oskuste õpetamine	3,2	6,3	38,1	52,4
Lapse tähelepanu kõrvalesuunamine	4,8	14,3	54,0	27,0
Teiste laste eemale suunamine	12,7	30,2	42,9	14,3
Midagi muud	60,3	11,1	23,8	4,8

Lapse agressiivse käitumise ennetamiseks teevad õpetajad koostööd kõige rohkem rühmapersonaliga. Lapsevanematega tehakse koostööd veidi vähem ning 5 õpetajat tõi selle põhjenduseks, et lapsevanemad ei ole koostööst huvitatud olnud. Kõige vähem koostööd tehakse tugispetsialistidega, üks põhjendus sellele oli, et lasteaias ei ole ühtegi tugispetsialisti, kellega koostööd teha. Õpetajad peavad agressiivse käitumise ennetamiseks oluliseks nii enesekohaste kui ka sotsiaalsete oskuste õpetamist. Õpetajad kasutavad ka agressiivselt käituvat lapse tähelepanu kõrvalesuunamist teisele tegevusele, siinkohal märkis mitu õpetajat, et seejuures on abiks tugiisik või õpetaja abi; või teiste laste eemale suunamist konkreetsest lapsest.

25 õpetajat märkis ka variandi „midagi muud“, mis andis neile võimaluse oma vastuseid täpsustada või lisada ennetusviise, mida nimetatud ei olnud. Välja toodi, et vahel aitab olukordi ennetada lapsega vestlemine või suunamine ta mõnda rahustavasse tegevusse (näiteks liiva sõelumine, rahulik mäng). Kolm õpetajat tõi välja, et antud laps vajabki vaiksemat keskkonda ning teistest eraldatust, ning vahel tunneb laps ise, et hakkab ärrituma: siis on tal võimalus minna

rahnema talle turvalisse kohta (teine tuba; kott-tool; kapp). Üks õpetaja kirjutab, et nende rühmas on vanematega kokkuleppel piiratud maiustuste tarbimist rühmas ning on kokku lepitud, mida sünnipäevadeks tuua ja lastele pakkuda tohib.

Oma valitud meetodeid põhjendasid õpetajad sellega, et need aitavad rühmas säilitada sõbralikku, rahulikku ja turvalist keskkonda. Lapsed on erinevad, ning tihtipeale katsetavad õpetajad mitmeid erinevaid meetodeid, kuni leiavad selle, mis antud lapse puhul antud olukorras kõige paremini toimib.

Järgmine küsimus puudutas tegevusi või sekkumisviise, mida õpetajad on kasutanud antud lapse agressiivse käitumise korral. Tulemused on esitatud tabelis 7.

Tabel 7. *Sekkumisviisid lapse agressiivse käitumise korral*

	Üldse mitte (%)	Harva (%)	Enamasti (%)	Alati (%)
Käitumise ignoreerimine	39,7	49,2	11,1	0
Tähelepanu kõrvalesuunamine	7,9	25,4	58,7	7,9
Keelamine	3,2	25,4	52,4	19,0
Varem õpetatud rahunemismeetodi kasutamisele suunamine	6,3	25,4	47,6	20,6
Teistest lastest eraldamine	9,5	31,7	41,3	17,5
Täiskasvanupoolne rahustamine	4,8	11,1	54,0	30,2
Agressiivse käitumise ümbersuunamine	31,7	46,0	22,2	0
Kolleegi abi	30,2	38,1	27,0	4,8
Lapsevanema järele kutsumine	82,5	11,1	6,3	0
Karistamine	54,0	38,1	7,9	0
Füüsiline sekkumine	27,0	46,0	22,2	4,8
Midagi muud	85,7	9,5	3,2	1,6

Selgus, et kõige sagedasemalt kasutavad õpetajad täiskasvanupoolset rahustamist, varem õpetatud rahunemismeetodi kasutamisele suunamist, keelamist ning teistest lastest eraldamist.

Üsna tiheidalt kasutatakse lapse tähelepanu kõrvalesuunamist. Agressiivse käitumise ümbersuunamist selle ohutumaks väljendamiseks (näiteks padja löömine, paberi kortsutamise)

kasutab enamasti 22,2% vastanud õpetajatest, ülejäänud õpetajad kasutavad seda harva või üldse mitte. Oli ka neid õpetajaid, kes vastasid, et selles olukorras ei ole last võimalik rahustada.

Agressiivse käitumise ignoreerimist kasutab enamasti vaid 11,1% õpetajatest, ülejäänud kasutavad harva (49,2%) või üldse mitte (39,7%), põhjendades seda rühmas turvalisuse tagamise vajadusega (näiteks „kui läheb kellelegi kallale, siis ei saa ju ignoreerida, ikka lähen vahele“).

Kolleegi abi kasutavad õpetajad pigem harva või üldse mitte. Kolleegi abi kasutamine tähendas eelkõige seda, et lapsega tegeleb näiteks teine õpetaja, õpetaja abi, tugiisik, liikumisõpetaja või logopeed mõnda aega individuaalselt, kuni laps on rahunenud.

Lapsevanema kutsuvad enamasti järele 6,3% vastanud õpetajatest, 11,1% õpetajatest kasutavad seda varianti harva ning ülejäänud 82,5% üldse mitte. Täpsustati, et vanemad kutsutakse järele siis, kui last ei ole üldse võimalik rahustada ning ta on ohtlik endale ja/või teistele.

Karistamist kasutab enamasti 7,9% õpetajatest, 38,1% kasutab seda harva. Karistamise all pidasid õpetajad silmas eelkõige loomulikke tagajärgi (näiteks „kui sõidab traktoriga kellelegi otsa, siis saab sõidukeelu“), aga ka käitumistabelisse punase täpi panemist, mänguasja ära panemist, mõne hüve ärajätmist või teistest eraldi rahunemistoolil istumist. Füüsilist sekkumist kasutavad õpetajad mõningal määral ning seda peeti vajalikuks olukordades, kui vastasel juhul oleks laps tekitanud vigastusi iseendale või kellelegi teisele (näiteks „kui hakkab teisi lükkama, ohtlikus olukorras, nt trepil, peab ikka kohe füüsiliselt sekkuma“).

9 õpetajat märkis, et kasutab ka lisaks eelpoolnimetatud variantidele midagi muud ning lisati näiteks oma tunde väljendamine kunsti kaudu, liivakellaga rahunemine, liiva või voolava veega mängimine, individuaalsele tegevusele suunamine ning teise lapse tunnete selgitamine.

Mõningal määral esines seoseid erinevate ennetus- ning sekkumisviiside vahel. Näiteks õpetajad, kes olid kasutanud ennetuseks enesekohaste oskuste õpetamist, olid tõenäolisemalt kasutanud ka sotsiaalsete oskuste õpetamist ($r= 0,76$; $p= 0,01$) ning sekkumisel varem õpetatud rahunemismeetodi kasutamisele suunamist ($r= 0,52$; $p= 0,01$). Õpetajad, kes vastasid, et teevad palju koostööd rühmapersonaliga, vastasid tõenäolisemalt ka, et kasutavad ennetuseks sotsiaalsete oskuste õpetamist ($r= 0,308$; $p= 0,01$).

13 (20,6%) õpetajat vastas, et lapsele on koostatud käitumise tugikava või IAK, neist 4 olid suunatud sotsiaalsete või enesekohaste oskuste õpetamisele, 1 kõnearendusele ning 1 tunnetustegevuse toetamisele. Ühel juhul oli tegemist positiivset käitumist kinnistava tabeliga,

millele laps sai naerunäo iga tegevuse eest, milles ta rahulikult osales. 6 õpetajat ei täpsustanud IAK või käitumise tugikava sisu.

Õpetajate hinnang oma toimetulekule lapse agressiivse käitumisega rühmas.

Suurem osa vastanud õpetajatest (n=42) ei olnud laste agressiivse käitumise ja sellega toimetuleku teemalistel koolitustel osalenud, 21 õpetajat oli. Läbitud koolituste teemade seas nimetati ka näiteks erivajaduste märkamise ja toetamise; käitumishäiretega toimetuleku ning vaikuseminutite koolitusi.

Neljapallilisel skaalal paluti õpetajatel erinevate väidete kaudu hinnata ka oma toimetulekut lapse agressiivse käitumisega. Tulemused on esitatud tabelis 8.

Tabel 8. *Õpetajate hinnang oma toimetulekule lapse agressiivse käitumisega*

	Üldse mitte (%)	Harva (%)	Enamasti (%)	Alati (%)
Tunnen antud lapse ees hirmu	65,1	30,2	4,8	0
Tunnen, et tulen lapse agressiivse käitumisega toime	7,9	12,7	63,5	15,9
Suudan lapse rahustada	3,2	17,5	52,4	27
Suudan tagada enda ohutuse	1,6	6,3	42,9	49,2
Suudan tagada rühma laste ohutuse	3,2	6,3	69,8	20,6
Tunnen, et mul on piisav ettevalmistus agressiivse lapsega toimetulekuks	23,8	28,6	47,6	0

Valdav osa vastanud õpetajatest (95,3%) ei tunne agressiivselt käituva lapse ees hirmu või tunneb seda harva. Enamik õpetajatest (79,4%) tunneb, et tuleb lapse agressiivse käitumisega toime alati või enamasti ning suudab lapse alati või enamasti rahustada (79,4%). Suur osa vastanud õpetajatest leidis ka, et suudab alati või enamasti tagada iseenda (92,1%) ja rühma laste ohutuse (90,4%).

Samas oli respondentide seas ka neid, kes vastasid, et tunnevad lapse ees enamasti (4,8%) hirmu; tundsid, et lapse agressiivse käitumisega tulevad toime harva (9,9%) või üldse mitte (6,2%) ning et suudavad lapse rahustada harva (17,5%) või üldse mitte (3,2%). Ka enda või

rühma laste ohutuse tagamise väidetele oli vastajaid, kes tundsid, et suudavad ohutuse tagada harva või ei suudagi seda täielikult tagada.

47,6% (n=30) õpetajatest tundis, et neil on agressiivse lapsega toimetulekuks piisav ettevalmistus, ülejäänud vastajad tundsid seda harva (28,6%, n=18) või üldse mitte (23,8%; n=15).

Õpetajate töökogemuse ning erinevate meetodite kasutamise või nende endi poolt hinnatud toimetuleku vahel statistiliselt olulisi seoseid ei ilmnunud.

Tabelis 9 on välja toodud emotsioonid, mida lapse agressiivne käitumine õpetajates nende endi hinnangul tekitab.

Kõige enam vastasid õpetajad, et tunnevad mure või kurbust lapse toimetuleku ning rühma ohutuse pärast. Peaaegu sama palju mainiti abituse tunnet, tingitud kas sellest, et last ümbritsevad ka sellised tegurid, mida õpetaja muuta ei saa, või sellest, et õpetaja tunneb, et ei tea, mida teha. Järgmisena mainiti viha ja ärritust nii lapse enda, lapsevanemate kui ka olukordade suhtes. Veidi vähemal määral nimetasid õpetajad tundeid nagu mõistmatus ja nõutus ning toodi välja ka väsimus ja kurnatus. Mainiti ära hirm ja ärevus, peamiselt seoses rühmas olevate laste ohutusega; ning ebameeldivus ja ebamugavus.

Tabel 9. *Õpetajate hinnang oma emotsioonidele lapse agressiivse käitumise suhtes*

Emotsioon	Vastanute arv	Näiteid õpetajate vastustest
Mure; kurbus	17	„Ma muretsen lapse toimetuleku pärast väljaspool lasteaeda või tulevikus.“; „Lapsest hakkab kahju, ükski laps ei tee meelega midagi halba, iga käitumise taga on mingi vajadus, mis nõuab aga vanemate ja vajadusel spetsialistide sekkumist.“
Abitus; lootusetus	16	„Abitust, kuna ei saa vanemate lahusolekut muuta“
Viha; ärritus	12	„Pahameelt, ta ei lähe endast isegi väga välja vaid tahtlikult otsib hetki ja võimalusi, et teisele liiga teha.“; „vahel ärritun kõvasti, kuid lastele püüan seda mitte välja näidata, sest siis läheb asi hullemaks“; „Lõpuks ajab ennast ka vihale“
Segadus; nõutus	7	„Tahaks põhjuseid teada“
Väsimus; kurnatus	7	„See on väsitav ja ka pinge koguaeg, sest kunagi ei tea mis ta võib ette võtta“; „väsimust, iga päev on samad teemad“
Hirm; ärevus	5	„Hirmu tundsin siis, kui ta veel füüsiliselt agressiivne oli, rohkem muidugi hirmu teiste laste pärast.“; „hirmu, et keegi saab tõsiselt viga“
Ebameeldivus; ebamugavus	2	-

Neli õpetajat vastas, et hoolimata keerulisest olukorrast püüavad nad suhtuda positiivselt ja rahulikult ning võtta lapse käitumist kui väljakutset või probleemi, mis vajab lahendamist. Üks õpetaja vastas, et suudab lapse käitumise suhtes neutraalseks jääda. Õpetajatel paluti kirjutada, millist abi või tuge on nad seni lapse agressiivse käitumisega toimetulekuks kasutanud ning millist abi või tuge nad veel vajaksid. Peamiselt jagunesid vastused kuueks: abi kolleegidelt, tugispetsialistidelt, tugiisikult, lapsevanematelt, koolitustelt või kirjandusest.

Tabelis 10 on esitatud tulemused selle kohta, kust õpetajad seni kõige enam abi on saanud. Kõige rohkem olid vastanud õpetajad abi saanud oma kolleegidelt (68,3%), kirjandusest (60,3%) ja erinevatelt koolitustelt (30,2%). Tugispetsialistide poolset abi ja toetust mainis 3 õpetajat, nimetades näiteks lasteaia logopeedi ning tuttavat psühholoogi. Vähesel määral on õpetajad abi saanud ka tugiisikult rühmas ning lapsevanematelt. Üks õpetaja vastas, et ei ole abi ega tuge saanud.

Tabel 10. *Kellelt/millelt õpetajad seni abi on saanud*

	On abi saanud (n)	Näiteid õpetajate vastustest
Kolleegid	43	„rühma meeskond on kõige rohkem toeks“; „arutasin seda koos kolleegidega ning sain soovitusi, mida proovida olukordade lahendamisel või ennetamisel“
Tugispetsialistid	3	„nõu lasteaia logopeedilt“
Tugiisik	2	„tugiisik tegeleb ja läheb temaga vahepeal rühmast välja kui on näha, et teised lapsed teda liiga häirima hakkavad“
Lapsevanemad	2	„mingil määral ka lapsevanemad- ikkagi on huvitatud koostööst.“
Koolitused	19	„sisekoolitus kogu majale, kus õpetati erinevaid võtteid rahustamiseks“
Kirjandus	38	„eripedagoogi soovitatud raamatud ja tunnete kaardid“; „raamatud on suurepärased abilised + praktilised mängud“

Tabelis 11 on välja toodud, millist abi ja tuge õpetajad veel vajaksid. Peamise vajadusena tõid õpetajad välja agressiivsuse ja sellega toimetuleku teemalised praktilised koolitused, kust saada teadmisi ja võtteid, kuidas erinevates olukordades lapse agressiivse käitumisega võimalikult hästi toime tulla. Samuti märkisid õpetajad ära vajaduse tugispetsialistide järele. Veidi vähemal määral

väljendati vajadust tugiisiku järele, kes lapsega individuaalselt tegeleda saaks ning aitaks hoida turvalist keskkonda rühmas. Õpetajad väljendasid muret selle üle, et puudub lapsevanemate poolne toetus, ning soovi teha lapsevanematega tihedamat koostööd. Kaks õpetajat vastas, et vajaks rohkem toetust ja tuge oma kolleegidelt ning lasteaia juhtkonnalt. Viis õpetajat vastas, et ei vaja hetkel rohkem abi ega tuge. 9 õpetajat arvas, et abi oleks ka sellest, kui rühmas oleks vähem lapsi.

Tabel 11. Millist abi või tuge õpetajad veel vajaksid

	Vajaks edaspidi (n)	Näiteid õpetajate vastustest
Koolitused	23	„Mõned praktilised töötoad kuluksid ära“; „koolitus erinevate sekkumismeetodide kohta“
Tugispetsialistid	10	„Erispetsialisti vaatlust, et mida mina oma käitumises selle lapsega saaksin muuta.“; „Igas lasteaias võiks olla mõni tugispetsialist“
Tugiisik	6	„Tugiisikuks keegi, kes oskab käituda märatsemishoogude ajal“; „hea oleks kui tal tugiisik oleks, kes temaga tegeleb, sest ma ei sa ju teiste lastega tegeleda, kui ühe lapse juures olen“
Lapsevanemad	5	„Info lapse elukeskkonna kohta, eriti probleemid, mille tagajärg agressiivsus olla võib. Vanemate avatus on oluline.“; „Vanema poolset tuge psühholoogile pöördumise näol ja tegelike last häirivate põhjuste välja selgitamine“
Kolleegid	2	„Rohkem kogemuste vahetamist kolleegide vahel“
Kirjandus	0	-

Viimane küsimus andis õpetajatele võimaluse pakkuda soovitusi teistele õpetajatele, kes agressiivselt käituvate lastega töötavad. Peamine soovitus, mille õpetajad andsid, oli säilitada rahu (n=24) ning jääda ise kannatlikuks. Väga oluliseks peeti ka koostööd lapsevanematega (n=11) („Koostöö vanematega on ülioluline, vastastikuline austus ja ausus tagavad toimiva suhtluse kuna teema on delikaatne ja vanemate jaoks tihti väga raske.“). Lisaks soovitati teha tihedamat koostööd tugispetsialistide (n=5) ja kolleegidega (n=4), eriti rühma meeskonnaga. 4 õpetajat soovitas lapsele rohkem tähelepanu pöörata, püüda õpetada talle vajalikke oskusi ning võimalusel tegeleda individuaalselt („Rääkida, mängida lapsega. Tunnustada last, kui tuleb

endaga hästi toime. Pakkuda lapsele eduelamust, jälgida, et teised lapsed teda ei tõrjuks.“).

Samuti soovitati otsida temaatilisi koolitusi ning kirjandust (n=4). 3 õpetajat vastas, et võimalusel tuleks leida, mis on lapse agressiivse käitumise põhjused, ning vastavalt sellele edasi tegutseda, otsides vajadusel abi väljastpoolt lasteaeda.

Arutelu

Käesoleva magistr töö eesmärgiks oli Tartu linna lasteaedade näitel uurida laste agressiivset käitumist ja õpetajate toimetulekut sellega.

Agressiivset käitumist on defineeritud kui tegu või käitumist, mis põhjustab kahju, valu või vigastusi ning võib olla nii füüsiline, psühholoogiline kui verbaalne (Liu et al., 2013; Krips et al., 2012). Väikelaps püüab esialgu konflikte füüsiliselt lahendada ning peab veel õppima, kuidas oma tugevate tunnetega toime tulla ja viha sobival viisil väljendada (Cacciatore, 2015; Juul, 2013; Penthin, 2001). Ka antud töö tulemustest selgus, et kõige enam väljendus laste agressiivne käitumine füüsiliselt (nii enda kui teiste vigastamine, samuti esemetele suunatud agressiivne käitumine) ning verbaalselt agressiivset käitumist (näiteks solvamine, ähvardamine) esines vähem.

Agressiivse käitumise kujunemise kohta on nii teooriaid, mis leiavad, et agressiivsus on kaasasündinud kui ka neid, mis leiavad, et agressiivne käitumine on õpitud. Käesolevas uurimistöös on lähtutud seisukohast, et agressiivne käitumine on õpitud ning seega on seda võimalik ka ümber õppida.

On leitud erinevaid tegureid, mis agressiivse käitumise kujunemist soodustada võivad. Need jagunevad kaasasündinud teguriteks (bioloogilised tegurid ja lapse isiksus, temperament) ning keskkonnateguriteks (pere, koolieelne lasteasutus, ühiskond). Uurimuses osalenud õpetajad tõid laste agressiivse käitumise võimalike põhjustena valdavalt välja sarnaseid tegureid. Kõige enam nimetati koduseid probleeme ja lapse võimalikku erivajadust. Samuti toodi välja vajalike oskuste puudumine ning rühmakeskkonna mõjud (näiteks laste arv, tegevuste tihedus ja intensiivsus).

Eestis on lasteaedades ja koolides laste agressiivse käitumise ennetamiseks kasutatud mitmeid programme ja meetodikaid, näiteks Kiusamisest Vabaks!, VEPA, TORE, SPLO, Imelised aastad, samuti Vaikuseminuteid ja Oskuste õpet. Antud uurimustöö ei keskendunud ühelegi tervikprogrammile, vaid uuris pigem õpetajate poolt kasutatavaid ennetuse (sh näiteks koostöö kolleegide, lapsevanemate ja tugispetsialistidega, oskuste õpetamine) ning sekkumise meetodeid üldisemalt.

Käesoleva magistr töö uurimuses osalenud 81-st õpetajast oli 2016/2017 õppeaastal mõne oma rühma lapse juures agressiivset käitumist märganud 63 õpetajat ning 18 õpetajat vastas, et sel aastal rühmas ühegi lapse juures agressiivset käitumist esinenud polnud.

Tulemustest selgus, et ennetamiseks teevad õpetajad kõige rohkem koostööd rühmapersonaliga, veidi vähem lapsevanematega ning kõige vähem tugispetsialistidega. 30,2% õpetajatest vastas, et koostöö tugispetsialistidega puudub täielikult. Pea pooled õpetajatest pidasid nii enesekohaste- kui sotsiaalsete oskuste õpetamist agressiivse käitumise ennetamisel oluliseks, kuid ei täpsustanud, kuidas oskuste õpetamine rühmas toimub. Haili (2017) magistritööst selgus, et reaalselt sihipärast tööd oskuste õpetamiseks toimub lasteaedades vähe.

Ennetamiseks olid õpetajad kasutanud ka lapse tähelepanu kõrvalejuhtimist (näiteks võimalus minna vaiksemasse kohta või tegeleda millegi rahulikuga) või teiste laste eemale suunamist antud lapsest. Oma valitud meetodeid põhjendasid õpetajad sellega, et need aitavad rühmas säilitada sõbralikku, rahulikku ja turvalist keskkonda. Lapsed on erinevad, ning tihtipeale katsetavad õpetajad mitmeid erinevaid meetodeid, kuni leiavad selle, mis antud lapse puhul antud olukorras kõige paremini toimib.

Agressiivse käitumise korral kasutavad õpetajad kõige sagedasemalt sekkumiseks täiskasvanupoolset rahustamist või varem õpetatud rahunemismeetodi kasutamisele suunamist. Õpetajad olid kasutanud ka keelamist ning teistest lastest eraldamist või agressiivselt käituva lapse tähelepanu kõrvalesuunamist. Kuigi käitumise eiramine on mitme autori (Keltikangas-Järvinen, 1992; Utsar & Varik- Maasik, 2017) poolt välja toodud sekkumisviis, siis õpetajad kasutavad seda pigem harva ning eelistavad turvalisuse tagamiseks teisi sekkumisviise, sealhulgas näiteks füüsilist sekkumist. Kolleege kutsuvad õpetajad appi pigem harva ning ka lapsevanemate kohta vastati valdavalt, et vanemad kutsutakse järele siis, kui last rahustada pole võimalik ning ta on ohtlik endale ja/või teistele.

Penthin (2001) ja Keltikangas- Järvinen (1992) on välja toonud, et karistamine tekitab lapses tihtipeale pigem trotsi ja pahameelt, ning ehkki on võimalik, et see surub antud hetkes agressiivse käitumise alla, ei anna karistus lapsele siiski alternatiivset käitumisviisi, millest õppida. Uurimuses osalenud õpetajad vastasid, et kasutavad karistamist pigem vähesel määral ning karistamise all pidasid õpetajad silmas eelkõige loomulikke tagajärgi (näiteks, et ära lõhutud asjaga ei saa enam mängida).

Käesoleva töö uurimuses osalenud õpetajad hindasid oma toimetulekut lapse agressiivse käitumisega pigem positiivselt. Tulemustest selgus, et valdav osa vastanud õpetajatest ei tunne agressiivselt käituva lapse ees hirmu või tunneb seda harva ning enamik õpetajatest tunneb, et tuleb lapse agressiivse käitumisega alati või enamasti toime ja suudab lapse rahustada. Enamus

õpetajatest leidis ka, et suudab tagada iseenda ja rühma laste ohutuse. Samas oli vastajate seas ka neid õpetajaid, kes vastasid, et tunnevad lapse ees hirmu; tunnevad et lapse agressiivse käitumisega tulevad toime harva või üldse mitte ning rühma laste või enda ohutuse suudavad tagada harva või üldse mitte.

Peaaegu pooled vastanud õpetajatest tundsid, et neil on agressiivselt käituva lapsega toimetulekuks piisav ettevalmistus, ülejäänud õpetajad tundsid, et neil ei ole piisavalt ettevalmistust. See võib viidata sellele, et õpetajakoolituses oleks laste agressiivset käitumist ja sellega toimetulekut vaja edaspidi põhjalikumalt käsitleda.

Uuringutest on selgunud, et õpetajate omavaheline koostöö on õpetajatele väga oluline nii probleemide lahendamisel, tööga rahulolu tagamisel kui ka professionaalsel arenemisel (Shah, 2012; Goddard, Goddard, & Tschannen-Moran, 2007; Õpetajate täiendusõppe... , 2015). Kõige enam tuge olid ka antud uurimustöös osalenud õpetajad kogenud just oma kolleegidelt. Üsna palju abi laste agressiivse käitumisega toimetulemiseks saadi ka kirjandusest ja erinevatelt koolitustelt.

Lapsevanemate, tugispetsialistide või tugiisiku poolset abi ja toetust nimetati vähe. Üks õpetaja vastas, et ei ole seni üldse abi ega tuge saanud. Õpetajad näevad vajadust tugispetsialistide järele, kas lasteaia kohapeal või siis tihedamat koostööd spetsialistidega väljaspool lasteaeda. Samuti toodi mitmel korral välja vajadust tugiisikute järele rühmas. Lisati, et väga palju aitaks ka väiksema arvuga rühm või tugiisik rühmas. Õpetajad väljendasid ka soovi tihedama koostöö järele lapsevanematega ning rohkem toetust lasteaia juhtkonnalt.

Uurimusest selgus, et laste agressiivne käitumine on Tartu linna lasteaedade õpetajate jaoks probleem. Õpetajad on paremaks toimetulekuks otsinud abi nii kolleegidelt, kirjandusest, erinevatelt koolitustelt kui ka tugispetsialistidelt, kuid erinevaid praktilisi ennetus- ja sekkumismeetodite teemalisi koolitusi oleks siiski veel vaja. Mitmel korral kirjeldasid õpetajad oma sekkumismeetodite valikul katse- ja eksitusmeetodi kasutamist, mis võib viidata sellele, et kuigi õpetajaid on teadlikud erinevatest meetoditest, ei pruugi nad teada, mida täpselt millises olukorras kasutada võiks.

Kuna IAK või käitumise tugikava oli lapsele koostanud väga väike arv õpetajaid, siis on võimalik, et ka see on valdkond, mis vajaks rohkem õpetajatele tutvustamist ja juhendamist, milleks ja kuidas tugikava koostada.

Kahjuks vastas mitu õpetajat, et koostöö lapsevanematega ei toimi, tasuks mõelda, kuidas õpetajatel oleks võimalik vanematega paremat kontakti ja koostööd saavutada ning seda hoida. Võimalik, et ka selleks oleks õpetajatel vaja täiendkoolitusi.

Andmekogumismeetodiks on käesolevas tööd kasutatud küsitlust ning vahendiks selle jaoks on koostatud küsimustik. Küsimustiku miinusena võib välja tuua selle, et pole võimalik kontrollida kui ausalt või põhjalikult õpetajad vastavad. Meetodi kitsaskohana võib välja tuua ka selle, et polnud võimalik küsida täiendavaid küsimusi. Samuti küsimuste võimaliku ebatäpse sõnastuse või ebapiisavate valikute valikvastustega küsimuste puhul.

Samas oli küsimustiku abil võimalik saada vastuseid paljudelt õpetajatelt korraga ning lühikese aja jooksul. Valikvastustega küsimuste juures oli õpetajatel sobiva variandi puudumisel võimalus valida ka vastus „midagi muud“ ning oma vastust täpsustada.

Töö kitsaskohana võib välja tuua suhteliselt ebahütlase rühmade jagunemise. Kuna sobitus- ja erirühmade õpetajaid osales uurimuses tavarühmadest tunduvalt vähem, siis ei olnud võimalik erinevate rühmatüüpide suhtes järeldusi teha.

Uurimuse põhjal võib öelda, et õpetajad teadvustavad laste agressiivsust probleemina ning suuremas osas mõistavad süsteemse ennetustöö olulisust. Uurimus andis osalise ülevaate agressiivse käitumise esinemisest koolieelses eas ning aitas Tartu linna lasteaedade näitel kaardistada peamised laste agressiivse käitumise viisid ning võimalikud põhjused õpetajate hinnangul. Uurimus andis ka osalise ülevaate õpetajate poolt kasutatavatest ennetus- ja sekkumisviisidest, ning õpetajate hinnangust nende toimetulekule. Antud uurimustööd on edasistes uurimustes võimalik kasutada lähtekohana, kuna õpetajate toimetulek laste agressiivse käitumisega on teema, mida kindlasti veel põhjalikumalt uurida võiks.

Tänuõnad

Soovin tänada oma juhendajat Tõnu Jürjenit juhendamise, asjalike soovitude ning julgustava koostöö eest. Tänan kõiki uurimuses osalenud õpetajaid, kes võtsid aega, et küsimustikule vastata. Samuti suur tänu Ilonale toetuse ja nõuannete eest ja Martinile vormistamise abi ning inglisekeelse korrektuuri eest.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrekselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Helena Veike

.....

15.05 2018

Kasutatud kirjandus

Ahven, A., Kruusmaa, K., Leps, A., Tamm, K., Tammiste, B., Tullinen, K., Solodov, S. & Sööt, M-L. (2016). *Kuritegevus Eestis 2016*. Tallinn: Justiitsministeerium. Külastatud aadressil: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eeists_est_web_0.pdf

Ahven, A., Kruusmaa, K., Leps, A., Tamm, K., Tammiste, B., Tullinen, K., Solodov, S. & Sööt, M-L. (2017). *Kuritegevus Eestis 2017*. Tallinn: Justiitsministeerium. Külastatud aadressil: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevuseestis_2017_veebi01.pdf

Anderson, C. A. & Bushman, B. J. (2001). Effects of violent video games on aggressive behavior, aggressive cognition, aggressive affect, physiological arousal, and prosocial behavior: A Meta-Analytic Review of the Scientific Literature. *Psychological Science, 12*(5), 353-359.

Bancroft, L. & Silverman, J. G. (2007). *Vägivallatseja lapsevanemana*. Tartu: Tartu Naiste Varjupaik.

Bandura, A., Ross, D. & Ross, S. A. (1963). Imitation of film-mediated aggressive models. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 66*(1), 3-11.

Brendgen, M., Vitaro, F., Boivin, M., Dionne, G. & Pérusse, D. (2006). Examining genetic and environmental effects on reactive versus proactive aggression. *Developmental psychology, 42*, 1299-1312.

Bushman B. J. & Huesmann, L. (2010). Aggression. In S. T. Fiske, D. T. Gilbert & G. Lindzey (eds.), *Handbook of social psychology* (5th ed.), 833-855. Hoboken, N. J.: Wiley.

Cacciatore, R. (2015). *Agressiivsuse astmed*. Tallinn: Menu.

Coyne, S. M., Archer, J. & Eslea, M. (2006). „We’re Not Friends Anymore! Unless...“: The Frequency and Harmfulness of Indirect, Relational, and Social Aggression. *Aggressive Behavior*, 32, 294-307.

Erg, L. (2004). *Suhtlemisprobleemide lahendamise oskuse arendamine algklassides. SPLO programmi väljatöötamine ja katsetamine 2.klassis*. Magistriprojekt. Tartu Ülikool

Ergin, B. & Ergin, E. (2017). The Predictive Power of Preschool Children’s Social Behaviors on Their Play Skills. *Journal of education and Training Studies* 5(9), 140-145.

Eyberg, S. M. & Robinson, E. A. (1982). Parent-Child Interaction Training: Effects on Family Functioning. *Journal of Clinical Child Psychology* 11(2), 130-137.

Furman, B. (2012). *Põngerjaõpetus. Lahendused laste probleemidele*. Tallinn: Tänapäev.

Gentile, D. A., Li, D., Khoo, A., Prot, S & Anderson, C. A. (2014). Mediators and Moderators of Long-term Effects of Violent Video Games on Aggressive Behavior. Practice, Thinking, and Action. *JAMA Pediatr.*, 168(5), 450- 457.

Gimpel, G. A. & Holland, M. L. (2003). *Emotional and Behavioral Problems of Young Children*. New York: The Guilford Press.

Goddard, Y., Goddard, R. & Tschannen-Moran, M. (2007). A Theoretical and Empirical Investigation of Teacher Collaboration for School Improvement and Student Achievement in Public Elementary Schools. *Teachers College Record*. 109.

Haili, M. (2017). *Lasteaia sobitus- ja tavarühma õpetajate arusaamad ning tegevus seoses laste sotsiaalsete oskuste kujundamisega*. Magistritöö. Tartu Ülikool.

HaridusSilm. Külastatud aadressil http://www.haridussilm.ee/?leht=opetajad_3

Haugas, L. (Toim). (2008). *Lapsed. Children*. Tallinn: Statistikaamet.

Hayes, N. (2002). *Sotsiaalpsühholoogia alused*. Tallinn: Külim.

Jara, N., Jose A. C., & Ortega-Ruiz, R. (2017). Proactive and reactive aggressive behavior in bullying: The role of values. *International Journal of Educational Psychology*, 6, 1-24.

Juul, J. (2013). *Agressiivsus. Teejuht agressiivsete laste ja noorte paremaks mõistmiseks*. Tartu: Väike Vanker.

Kalmus, M-L. (2006). *Hüperaktiivsete ja tähelepanupuudulikkusega laste agressiivne käitumine*. Magistritöö. Tartu Ülikool.

Keltikangas-Järvinen, L. (1992). *Agressiivne laps. Kuidas suunata lapse isiksuse arengut*. Tallinn: Koolibri.

Keltikangas-Järvinen, L. (2009). *Temperament ja kooliedu*. Tallinn: Lastekaitse Liit.

Keltikangas-Järvinen, L. (2013). *Väikelapse sotsiaalsus*. Tallinn: Koolibri.

Kiusamisest vabaks. Külastatud aadressil <http://kiusamisestvabaks.ee>

Knox S. J. & Nevin N. C.. (1969, mai 10). XYY Chromosomal Constitution in Prison Populations. *Nature* 222, 596.

Kollom, K. (2010). Lasteaiaõpetajate täiendkoolituse hetkeseis ja vajadused. *Haridus 1*, 30-32. Külastatud aadressil: <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:59364/183194/page/32>

Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava (2008). *RT I* 2008, 23, 152. Külastatud aadressil <https://www.riigiteataja.ee/akt/13351772>

Koolieelse lasteasutuse seadus (1999). *RT I 1999*, 27, 387. Külastatud aadressil
<https://www.riigiteataja.ee/akt/114032011006>

Krips, H., Siivelt, P. & Rajasalu, A. (2012). *Suhtlemine probleemsete õpilastega*. Tartu: Atlex

Krug, E. G., Dahlberg, L. L., Mercy, J. A., Zwi, A. B & Lozano, R (Toim). (2002). *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization. Külastatud aadressil:
http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42495/1/9241545615_eng.pdf

Kullama, M. (2015). *Lasteaiaõpetajate ja lastevanemate hinnangud omavahelisele koostööle Saare maakonna näitel*. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Lepp, T. (2015). *Eelkooliealiste laste arusaam projektist „Kiusamisest vabaks!”*. Bakalaureusetöö. Tallinn: Tallinna Ülikool.

Liu, J., Lewis, G., & Evans, L. (2013). Understanding Aggressive Behavior Across the Life Span. *J Psychiatr Ment Health Nurs* 20(2), 156–168.

Markina, A. & Žarkovski, B. (2014). *Laste hälbiv käitumine Eestis*. Külastatud aadressil:
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/laste_halbiva_kaitumise_uuringu_kokkuvote-2.pdf

Meister, I. (1994). *Avastagem laps. Montessori pedagoogika*. Tallinn: Valgus.

Mellody, P. (2007). *Kaassõltuvus*. Tartu: Väike Vanker.

Metoodika "Kiusamisest vabaks!" Külastatud aadressil:
<http://kiusamisestvabaks.ee/meist/metoodika-kiusamisest-vabaks>

Merimaa, M. (2005). *Televisioon ja laste agressiivne käitumine*. Lõputöö. Tartu Ülikool.

Reebye, P. (2005). Aggression During Early Years — Infancy and Preschool. *The Canadian Child and Adolescent Psychiatry Review*, 14(1), 16–20.

Moilanen, I. (2006). Tundeelu- ja käitumishäired. I. Moilanen, E. Räsänen, & T. Tamminen, (Toim.), *Laste- ja noortepsühhiaatria*, (lk 261-284). Tallinn: Medicina.

Niilus, L., Lokko, L. (2017). Tugiisik lasteaias- igapäevased mured ja rõõmud. *Eripedagoogika*, 53, 34-41.

Niitra, N., & Raba, R. (2014, 28. okt). Miks haaras 15-aastane poiss relva ja suunas selle oma õpetajale? *Postimees*. Külastatud aadressil: <https://www.postimees.ee/2970011/miks-haaras-15-aastane-poiss-relva-ja-suunas-selle-oma-opetajale>

Otsak, L. (2017). *Oskuste õppe meetodi rakendamine soome lastega töötavate spetsialistide kogemuse põhjal*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool.

Parijõgi, M. (2014, 14. mai). Lasteaias teevad muret nii laste agressiivsus kui ka arglikkus. *Õpetajate Leht*, lk 20. Külastatud aadressil: <http://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=opetajateleht20140926.1.20>

Penthin, R. (2001). *Agressiivne laps*. Tallinn: Kunst.

PISA 2015: õpilaste rahulolu- infomaterjal (2017). Tallinn: Haridus- ja Teadusministeerium. Külastatud aadressil: https://www.hm.ee/sites/default/files/2017.04.19_pisa_2015_rahulolu_infomaterjal.pdf

Robinson, T. N., Wilde, M. L., Navracruz, L. C., Haydel, K. F. & Varady, A. (2001). Effects of Reducing Children's Television and Video Game Use on Aggressive Behavior. A Randomized Controlled Trial. *Arch Pediatr Adolesc Med* 155(1), 17- 23.

Rogers, B. (2008). *Taasleitud käitumine*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

Saarits, Ü. (2008). Eneseteeninduse ja enesekohaste oskuste areng. E. Kikas (Toim), *Õppimine ja õpetamine koolieelses eas* (lk 79-91). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Schick, A & Cierpka, M. (2016). Risk factors and prevention of aggressive behavior in children and Adolescents. *Journal for educational research online* 8(1), 90-109.

Selberg, M. (2017). *Lasteaiaõpetaja roll laste agressiivse käitumise vähendamisel tasandusrühmas*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool.

Shah, M. (2012). The importance and benefits of teacher collegiality in schools: a literature review. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 46, 1242 – 1246.

Soo, K. (2010). *Paarisuhtevägivald Eestis – levik ja tagajärjed*. Külastatud aadressil: http://www.enu.ee/lisa/553_Paarisuhtevagivald%20Eestis_levik%20ja%20tagajarjed_loppraport%202010.pdf

Sullivan, K., Cleary, M. & Sullivan, G. (2004). *Kiusamine koolis*. Tartu: Atlex.

Systematic Training for Effective Parenting (STEP). Külastatud aadressil: <http://www.cebc4cw.org/program/systematic-training-for-effective-parenting/detailed>

Taurus, K. (2014). *Lasteaiaõpetaja roll laste agressiivse käitumise vähendamisel*. Lõputöö. Tallinna Ülikool.

Tremblay, R., E. (2006). Prevention of Youth Violence: Why not Start at the Beginning? *Journal of Abnormal Child Psychology*, 34, 481-487.

Tropp, K. & Saat, H. (2008). Sotsiaalsete oskuste areng. E. Kikas (Toim), *Õppimine ja õpetamine koolieelses eas* (lk 53-78). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Trummal, A. (2017). *Vanemlusprogrammi „Imelised aastad“ pilootprojekti tulemused*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut. Külastatud aadressil:

https://intra.tai.ee//images/prints/documents/149605567185_Vanemlusprogrammi%20piloodi%20tulemuste%20raport_05.2017.pdf

Tõnuri, M. (2004). *Laste ja teismeliste agressiivne käitumine ning selle põhjused*. Lõputöö . Tartu Ülikool.

Utsar, M & Varik-Maasik, E. (2017). Biheivioristlik läheneminesotsiaalsele tähelepanule kui soovitud ning soovimatu käitumise kinnitajale. *Eripedagoogika* 53, 42-48.

Uuring „Õpetajate täiendusõppe vajadused“. *lõpparuanne*. (2015). Balti Uuringute Instituut. Külastatud aadressil:

https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/45196/Opetaja_taiendoppe%20vajadus.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Valvas, T. (2007) Lapse emotsioonid ja tunded lasteaias. *Psühhosotsiaalse keskkonna juhendmaterjal koolieelsetele lasteasutustele* (lk 35-38). Tallinn: Tervise arengu Instituut.

Külastatud aadressil:

https://intra.tai.ee//images/prints/documents/130382417270_Psyhhosotsiaalse_keskkonna_juhendmaterjal%20_koolieelsetele%20_lasteasutustele_est.pdf

Viks, T. (2017). *Kunstiteraapia tehnikate kasutamise mõju 6 – 7 aastaste lasteaialiste agressiivsele käitumisele*. Magistritöö. Tallinna Ülikool.

VEPA Käitumisoskuste mäng. Metoodika. Külastatud aadressil:

<http://vepa.ee/index.php/metoodika/>

Vooglaid, J. (2016). *Õpetajate hinnangud vaikuseminutite harjutuste praktiseerimise tõhususele 3 – 7 aastaste laste eneseregulatsiooni oskuste arendamisel*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015–2020. (2015). Tallinn. Külastatud aadressil:

https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf

Vägivalla liigid paarissuhtes. Külastatud aadressil:

<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/perevagivald/vagivalla-liigid-paarissuhtes>

Winterhoff, M. (2010). *Kuidas meie lastest kasvavad väikesed türannid?* Tartu: Väike Vanker

Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes.* Tartu Ülikool

Lisa 1. Küsimustik

Lugupeetud õpetaja!

Käesolev küsimustik on koostatud magistritöö raames, mille eesmärgiks on uurida õpetajate toimetulekut lapse agressiivse käitumisega Tartu linna lasteaedade aiarühmade (lapsed vanuses 3-7) näitel. Küsimustik koosneb kolmest osast. Esimeses osas on üldinformatsioon küsimustiku täitja kohta, teises osas keskendutakse agressiivselt käituvale lapsele ning kolmandas osas on küsimused õpetajapoolsete tegevuste ja sekkumisviiside kohta.

Küsimustik on anonüümne ning kogutud andmeid kasutatakse vaid üldistatud kujul teaduslikel eesmärkidel. Palun varuge küsimustiku täitmiseks aega 20-30 minutit.

Täna Teid koostöö eest!

Helena Veike (TÜ eripedagoogika magistriõppe tudeng)

helena.veike@gmail.com

1. OSA: Andmed küsimustiku täitja kohta

Vanus: .....

Sugu: .....

Haridustase:

- 3-aastane bak õpe
- 4-aastane bak õpe
- 5-aastane bak õpe
- 3+2 magistriõpe
- Teadusmagistriõpe
- Midagi muud (palun täpsustage) .....

Omandatud eriala:

- Koolieelse lasteasutuse õpetaja
- Midagi muud (palun täpsustage) .....

Ametinimetus praeguses töökohas:

- Rühmaõpetaja
- Õpetaja-assistent
- Midagi muud (palun täpsustage) .....

Teie lasteaias töötamise kogemus aastates: .....

Hetkel töötate:

- Tavarühmas
- Sobitusrühmas
- Erirühmas (palun täpsustage erirühma tüüp) .....

Kas tegemist on liitrühmaga?

- Jah
- Ei

Kui vastasite "Jah", siis palun märkige laste vanusevahemik: .....

Laste arv rühmas: .....

Kas olete osalenud laste agressiivse käitumise ja sellega toimetuleku teemalistel täiendkoolitustel?

- Jah
- Ei

Kui vastasite „Jah“, siis palun täpsustage, millistel koolitustel osalenud olete (näiteks koolitaja, koolituse teema, maht tundides).

.....

.....

.....

.....

Kas käesoleval õppeaastal olete mõne oma rühma lapse juures tähele pannud agressiivset käitumist? (vägivaldne käitumine kaaslaste või täiskasvanute suhtes, esemete või enda suhtes; löömine, karjumine, narrimine, asjade viskamine vm).

Jah

Ei

2. OSA: informatsioon lapse kohta

Valige oma rühmast laps, kelle puhul sel õppeaastal agressiivset käitumist tähele olete pannud (vägivaldne käitumine kaaslaste või täiskasvanute suhtes, esemete või enda suhtes; löömine, karjumine, narrimine, ähvardamine, asjade viskamine vm). Järgnevale küsimustele vastates lähtuge palun ainult sellest lapsest. Juhul kui selliseid lapsi on mitu, valige palun laps, kelle käitumisega toimetulekul on Teil kõige rohkem raskusi.

Lapse vanus aastates ja kuudes: ..... Lapse sugu: .....

Palun hinnake lapse agressiivsuse väljendumise viisi ja sagedust neljapallilisel skaalal:

(Sagedus: 0 – üldse mitte, 1 – harva, 2 – enamasti, 3 – alati)

Lapse agressiivsus väljendub tavaliselt:

Füüsiliselt (löömine/ näpistamine/ tõukamine)	0	1	2	3
Verbaalselt (narrimine/ ähvardamine)	0	1	2	3
Midagi muud	0	1	2	3

Kui vastasite "midagi muud", siis palun täpsustage oma vastust:

.....

Kellele või millele lapse agressiivsus tavaliselt suunatud on?

Rühmakaaslastele	0	1	2	3
Iseendale	0	1	2	3
Täiskasvanutele	0	1	2	3
Esemetele	0	1	2	3
Midagi muud	0	1	2	3

Kui vastasite "midagi muud", siis palun täpsustage oma vastust:

.....

Keskmiselt mitmel korral nädalas esineb lapsel agressiivset käitumist? (Kui harvem kui 1 kord, siis märkige vastuseks 0) .....

Kui laps käitub agressiivselt, siis see kestab tavaliselt:

- Kuni 5 minutit
- Kuni 10 minutit
- Kuni 15 minutit
- Üle 15 minuti

Kui vastasite "üle 15 minuti", siis palun täpsustage, kui pikalt agressiivne käitumine sel juhul kestab ning kirjeldage lühidalt lapse käitumist sel ajal.

.....
.....
.....

Palun nimetage 3 peamist põhjust, mis Teie arvates on antud lapse agressiivse käitumise põhjused.

- 1) .....
- 2) .....
- 3) .....

Millal lapse agressiivne käitumine tavaliselt avaldub?

Näiteks kuidas on see sõltuv laste arvust, õpetaja käitumisest, rühma tegevustest?

.....
.....
.....

3. OSA: Tegevused ja sekkumisviisid

Milliseid tegevusi või sekkumisviise olete kasutanud antud lapse agressiivse käitumise **ennetamiseks** ja kui sageli? Palun hinnake sekkumisviiside kasutamise sagedust neljapallilisel skaalal. (Sagedus: 0 – üldse mitte, 1 – harva, 2 – enamasti, 3 – alati)

Koostöö rühmapersonaliga	0	1	2	3
Koostöö vanematega	0	1	2	3
Koostöö tugispetsialistidega	0	1	2	3
Enesekohaste oskuste õpetamine	0	1	2	3
Sotsiaalsete oskuste õpetamine	0	1	2	3
Antud lapse tähelepanu kõrvaesuunamine (näiteks teisele tegevusele)	0	1	2	3
Teiste laste eemale suunamine (antud lapsest)	0	1	2	3
Midagi muud	0	1	2	3

Kui vastasite "midagi muud", siis palun täpsustage oma vastust:

.....

Miks olete valinud just need meetodid?

.....

Kas antud lapsele on koostatud käitumiskava või IAK?

Jah

Ei

Kui vastasite „Jah“, siis palun kirjeldage lühidalt antud lapse käitumiskava või IAK sisu.

.....

.....

Milliseid tegevusi või sekkumisviise olete kasutanud antud lapse agressiivse käitumise korral **konkreetses olukorras häiriva käitumise ilmnemisel** ja kui sageli? Palun hinnake sekkumisviiside kasutamise sagedust neljapallilisel skaalal.

(Sagedus: 0 – üldse mitte, 1 – harva, 2 – enamasti, 3 – alati)

Käitumise ignoreerimine	0	1	2	3
Tähelepanu kõrvalesuunamine	0	1	2	3
Keelamine	0	1	2	3
Varem õpetatud rahunemismeetodi kasutamisele suunamine	0	1	2	3
Teistest lastest eraldamine	0	1	2	3
Täiskasvanupoolne rahustamine	0	1	2	3
Agressiivse käitumise ümbersuunamine selle ohutumaks väljendamiseks (näiteks padja löömine, paberi kortsutamine)	0	1	2	3
Kolleegi abi kasutamine (palun täpsustage tabeli all, kes ja millist abi osutas)	0	1	2	3
Lapsevanema järele kutsumine	0	1	2	3
Karistamine (palun täpsustage tabeli all oma vastust)	0	1	2	3
Füüsiline sekkumine (näiteks kinni hoidmine, kakkuse lahutamine)	0	1	2	3
Midagi muud	0	1	2	3

Vajadusel täpsustage palun oma vastuseid:

.....

.....

.....

Miks olete valinud just need meetodid?

.....

.....

Lasteaiaõpetaja toimetulek lapse agressiivsusega

Palun hinnake oma toimetulekut lapse agressiivse käitumisega neljapallilisel skaalal.

(Sagedus: 0 – üldse mitte, 1 – harva, 2 – enamasti, 3 – alati)

Tunnen antud lapse ees hirmu	0	1	2	3
Tunnen, et tulen lapse agressiivse käitumisega toime	0	1	2	3
Suudan lapse rahustada	0	1	2	3
Suudan tagada enda ohutuse	0	1	2	3
Suudan tagada rühma laste ohutuse	0	1	2	3
Tunnen, et mul on piisav ettevalmistus agressiivse lapsega toimetulekuks	0	1	2	3

Milliseid tundeid lapse agressiivne käitumine Teis tekitab?

.....
.....
.....

Kas ja missugust abi või tuge olete kasutanud lapse agressiivse käitumisega toimetulekuks?
(näiteks koolitused, kirjandus, abi kolleegidelt)

.....
.....
.....

Kas ja missugust abi või tuge vajaksite, et lapse agressiivse käitumisega paremini toime tulla?

.....
.....
.....

Milliseid soovitusi annaksite teistele õpetajatele agressiivselt käituvate lastega toimetulekuks?

.....
.....
.....

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Helena Veike (sünnikuupäev: 02.09.1991)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Tartu linna lasteaedade õpetajate toimetulek lapse agressiivse käitumisega”, mille juhendaja on Tõnu Jürjen,
  - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 15.05.2018